

20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'nin Sosyal Haritasına Bir Bakış

An Evaluation of the Social Map of Turkey in the First Half of 20th Century

Hikmet ÖKSÜZ* - Yüksel KÜÇÜKER**

Öz

Anadolu'nun nüfus yapısına en fazla tesir eden gelişmelerin özellikle son 150 yılda yaşandığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama emareleri göstermesi, girmiş olduğu savaşlardan mağlubiyetle ayrılması ve büyük toprak kayıplarına uğraması neticesinde daha önce takip edilen içten dışa doğru genişleme stratejisi tersine bir seyir almaya başlamıştır. İmparatorluğun yaşadığı coğrafi daralmadan en fazla etkilenen bölge, güvenli liman olarak görülen ve imparatorluğun çekirdeği konumundaki Anadolu toprakları olmuştur.

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Anadolu'nun nüfus yapısı açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirmek yaygın bir tarihi kabuldür. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'sı karşısında almış olduğu büyük mağlubiyet sonucunda Anadolu'ya müthiş bir Müslüman göçü yaşanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu göç hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfus yapısında kalıcı tesirler bıraktığı gibi eş zamanlı olarak Müslüman göçünün yaratmış olduğu bu boşluk Balkanlar'da yeni ulus-devletlerin doğmasının önünü açmıştır. Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinin benzeri Kafkasya coğrafyasında da cereyan etmeye başlamış; Kırım ve Kafkasya'da Rus baskısına dayanamayan Müslümanlar, 1860'lardan itibaren kitleler halinde Anadolu coğrafyasına doğru akmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde verilen Ulusal Kurtuluş Mücadelesi neticesinde ortaya çıkartılan Milli Türk devleti, Anadolu'da yerleşik konumda bulunan Müslüman halklarla Balkan ve Kafkas coğrafyasından gelen insanların milli bütünleşme sürecine girmesi ile birlikte önemli bir sosyolojik zemine oturmuş oldu.

Türkiye'nin 20. yüzyılın ilk yarısında sosyolojik bakımdan geçirmiş olduğu bu aşamalar Amerikalılar tarafından yakından takip edilmiş; yapılan araştırmalar neticesinde Türkiye'nin sosyal haritası ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Nüfus, Sosyal Yapı, Türkiye, Amerikan Arşiv Belgeleri

Abstract

Historically, the most significant changes in the demographical structure of Anatolia have occurred in the last 150 years. In the last two centuries of the Ottoman Empire, the territories began to shrink as a result of the weakening of the Empire, losing wars and thus, losing significant portions of lands. The region that was affected most from this territorial shrinking process was Anatolia, which was considered as a safe haven at the nucleus of the Ottoman Empire.

Makale Geliş Tarihi: 17.03.2019. Makale Kabul Tarihi: 08.10.2019

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
h.oksuz@yahoo.com; ORCID ID: 0000-0002-3957-9174

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü.
ykucuker@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0243-2961

Görüş

Akademik
Bakış

1

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

It is a commonly held view that the Ottoman-Russian War of 1877-1878 (the War of '93) was a critical point for the demographic structure of Anatolia. As a result of the disastrous defeat suffered at the hands of the Tsarist Russia the Muslim populations of the Balkans immigrated en masse to the Anatolian territories. This immigration wave left lasting effects on the demographic structure of the Ottoman Empire while at the same time creating the opportunity for the Balkan nations to constitute their nation-states. The independence movements in the Balkans were followed by the political changes in the Caucasian region and the Muslims of Crimea and Caucasia began to flood into Anatolia in large numbers beginning in the 1860s. The new "national" Turkish state, founded after the War of National Struggle in the first quarter of the 20th century, has been well established on a sociological basis in terms of nation-building with the integration of the Muslim refugees from the Balkans and the Caucasus with the native Muslim population of Anatolia.

This nation-building process of modern Turkey during the first half of the 20th century was closely examined by the American officials who compiled a social and demographic map of Turkey.

Key Words: *Immigration, Population, Social Structure, Turkey, U.S. Archival Documents*

Giriş

İnsanların ferdi ya da toplu biçimlerde geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmeleri şeklinde kaba bir tarifile tanımlanabilecek göçler, bu yönüyle milletlerin şekillenmesine doğrudan ya da dolaylı etkileri bulunan kitlesel hareketlerdir. Bölgesel ve küresel sonuçları itibariyle bu tür önemli hareketleri tetikleyen birçok farklı etmenden söz etmek mümkündür. Savaşlar, doğal afetler, etno-politik sebepler, terör olayları, sınır değişiklikleri, mübadele antlaşmaları ve ekonomik sebepler toplumsal hareketliliklerin altında yatan gerekçeler arasında ilk akla gelenlerdir.

Afganistan ve Suriye'de devam eden iç savaş, Türkmen kenti Kerkük ve Musul'da demografik yapıyı değiştirmeye yönelik atılan adımlar, Çin hükümetinin Sincan-Uygur Özerk bölgesinde uyguladığı baskılar, Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan defacto Ermeni işgali ve Arakan'da yaşanan soykırım olayları sayılan gerekçelere canlı örnekler olarak verilebilir.

İnsanlık tarihine bakıldığında göç olgusunun bir süreklilik içinde büyük değişimleri tetiklediği görülür. Öyle ki bu olgu geniş coğrafi sahaların bambaşka bir hüviyete bürünmesine yol açmıştır. Günümüzde Amerika ve Avustralya kıtalarında yaşayan toplumların çok büyük bir kısmının dünyanın başka bölgelerinden gelen insanlar tarafından oluşması bunun en çarpıcı kanıtı niteliğindedir. Benzer durum elbette diğer kıtalar için de geçerlidir. Tarih boyunca yaşanan büyük olaylar dünyanın tüm bölgelerinde bir nüfus değişimine/karışımına sebebiyet vermiştir.

Haliyle üç kıtanın kesiştiği coğrafya olan Anadolu'nun da tarih boyunca yaşanan göç dalgalarından etkilenmesi de kaçınılmaz olmuştur. İspanya'dan kaçan Yahudiler, Rusya'dan kaçan Çerkezler ve Bulgaristan'dan gelen Pomaklar için güvenli bir liman olarak öne çıkan Anadolu'ya gelen hiçbir etnik unsur asi-

Göç

milasyon tehdidi altında olmamıştır. Başta Ermeniler olmak üzere Anadolu'da yaşayan hiçbir millet Selçuklu ya da Osmanlı hâkimiyeti dönemlerinde kimliklerini kaybetme korkusu yaşamamıştır.¹

Bulunduğu konum itibarıyla stratejik önemiyle öne çıkan Anadolu'nun adeta kaderi olan bu özelliği aynı zamanda bu coğrafyanın tarihi ve kültürel zenginliklerin oluşmasına da önemli katkılar sunmuştur. Nitekim ülkelerin tarihi ve kültürel varlıklarının bünyelerindeki etnik unsurlara bağlı olarak çeşitlendiği düşünüldüğünde, sahip olduğu coğrafyanın Anadolu'ya bu yönüyle dünyanın hiçbir bölgesine nasip olmayan zenginlikler kazandırdığı ifade edilebilir.

Tarih nüfus hareketliliklerinin orta ve uzun vadede birtakım kazanımlar sağladığını gösterse de göç hareketlerinin oldukça sancılı dönemler yaşanmasına sebebiyet verdiğini de ortaya koymaktadır. Orta dönem Osmanlı tarihi açısından değerlendirildiğinde göç ve göçmen meselesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı devletlere kıyasla daha erken ortaya çıktığı tespiti yapılabilir. Bu durumda özellikle Avrupalı devletler arasında var olan Müslüman-Türk karşıtı siyasi yaklaşımın etkisi büyüktür. Bu devletler için ortak düşman olarak görülen Türklerin Avrupa'dan atılması ideolojik bir saplantı halini almıştı.² Bunun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve Avrupalı devletlere karşı aldığı mağlubiyetler Avrupa ve Kafkasya topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanlar için Anadolu'ya doğru bir göç hareketini de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıldan itibaren hemen her alanda bir yaşama dönemine girmiştir. Zaman ilerledikçe yaşadığı sorunların üstesinden gelme noktasında gerekli çözümleri üretmekte yeterli performans ortaya koyamayan imparatorluğun içine düştüğü durum takip eden yüzyılda içinden çıkılmaz bir sarmal hali almıştır. İmparatorluğun yaşadığı bu çıkmazı fırsat bilen Rusya ve Avrupalı büyük güçler, Osmanlı coğrafyası üzerinde kendileri için önemli hareket alanları elde etmişlerdir. Doğu Sorunu olarak tanımlanan ve daha ziyade Osmanlı coğrafyası üzerinde dönemin büyük güçleri tarafından yürütülen hâkimiyet mücadelesinin kızıştığı bu süreçte baş gösteren milliyetçi hareketler de bu güçler tarafından etkili bir argüman olarak kullanılmıştır.

Son dönemlerde Anadolu'nun nüfus yapısına en fazla tesir eden gelişmelerin özellikle son 150 yılda yaşandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bağlamda özne olmaktan nesne olmaya evrilmesi ile gelişen sürecin bu gelişmelerle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmek ge-

1 US Archives, National Archives and Research Administration of the United States of America, Records of the War Department General and Special Staffs, Military Intelligence Division "Regional File", 1922-44, Record Group: 165, Entry: 77, Box No: 3036, 2000.3 (NARA, 165-77-3036-2000.3)

2 Nedim İpek, *Rumeli'de Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.

Görüş

Akademik
Bakış

3

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

rekir. Özellikle imparatorluğun zayıflama emareleri göstermesi, girmiş olduğu savaşlardan mağlubiyetle ayrılması ve büyük toprak kayıplarına uğraması neticesinde daha önce takip edilen içten dışa doğru genişleme stratejisi tersine bir seyir almaya başlamıştır. Coğrafi daralmadan en fazla etkilenen bölge, güvenli liman olarak görülen ve imparatorluğun çekirdeği konumundaki Anadolu toprakları olmuştur.

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Anadolu'nun nüfus yapısı açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirmek çok da yanlış olmayacaktır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'sı karşısında almış olduğu büyük hezimet Anadolu'ya müthiş bir Müslüman göçü yaşanması sonucunu da beraberinde getirmiştir.³ Bu dönemden başlayarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Balkanlarda elden çıkan Osmanlı topraklarından sürülen Türk-Müslüman göçmen sayısının tahminlere göre 3 milyon civarındadır.⁴ 1914'te Osmanlı sınırları içinde yaşayan Müslüman nüfus içindeki göçmen oranının % 40 gibi yüksek bir rakama tekabül etmesi göçlerin Anadolu nüfusu üzerindeki etkisinin boyutunu ortaya koymaktadır.⁵ Bu göç hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik ve nüfus yapısında kalıcı tesirler bıraktığı gibi ilerleyen dönemlerde Müslüman göçünün yaratmış olduğu bu boşluk Balkanlar'da yeni ulus-devletlerin doğmasının önünü açmıştır. Anadolu'nun bu şekilde göç edenler için başlıca çekim merkezi olması⁶ ve ilerleyen dönemlerde mübadele anlaşmaları ve tehcir olayları gibi nüfus hareketlilikleri sonucunda gayrimüslim unsurların Anadolu'dan ayrılmaları buranın etnik ve dini bakımdan homojenleşmesine de doğal olarak etki etmiştir. Dışarıdan Anadolu'ya ve Anadolu'dan dışarıya doğru yaşanan bu kitlesel göç dalgaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir.

3 1877-1878 Rus Harbi sonrası Anadolu topraklarına sığınan mülteci oranları için bkz. Justin McCarthy, *Sürgün ve Göç*, Çev. Fatma Sankaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 105-110.

4 Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 130.

Gülten Kazgan bu rakamın 1 milyon dolaylarında olduğunu tahmin edildiğini ifade etmiştir. Gülten Kazgan, "Millî Türk Devletin Kuruluşu ve Göçler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30, 1970, s. 315.

5 Seyfi Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960)", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 24, 2016, s. 276.

6 1850-1914 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya göç edip yerleşen ve tamamına yakını Müslüman olan göçmenlerin sayısının yaklaşık altı milyon olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Özdemir, *1. Dünya Savaşı Strasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 39.

Osmanlı İmparatorluğu Kırım ve Kafkas göçlerinden yakın vadede büyük zarar görmüştü. Savaştan henüz çıktığı bir dönemde imparatorluğun mal ve mülklerini terk ederek kaçmak zorunda kalan muhacirlere mali kaynaklar ayırması oldukça önemli bir yükü. Öte yandan göçmenlerin gelişi doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusunun artmasına sebep olmuş, bu da demografik yapıyı olumlu yönde etkilemiştir. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 206.

Bünyesinde çok sayıda etnik unsuru barındıran devletler üzerinde orta ve uzun vadede yıkıcı etkiler bırakan Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik hareketleri kaçınılmaz olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Bu bağlamda imparatorluğun geniş topraklarının bulunduğu ve çok sayıda farklı etnik unsura ev sahipliği yapan Balkanların bu tür hareketlerin hızla yayılabilmesine müsait bir yapıya sahip olması özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu coğrafyada çetin bir sınav vermesine neden olmuştur. Osmanlı tarihi açısından isyanlar dönemi olarak nitelendirilebilecek bu döneme milliyetçilik akımlarının ilham kaynağı olan Fransız İhtilali damgasını vurmuştur. Öyle ki ihtilalden kısa bir sonra başta Rusya olmak üzere Avusturya, Fransa, İngiltere ve Prusya kompozisyonunun da büyük oranda desteğiyle ilk olarak Sırp, ardından da Yunanlar isyan etmişlerdir. Sırp 1817'de, Yunanlar ise 1829'da hedeflerine ulaşmışlar ve Balkanlar için geri döndürülemez kopuş süreci ve buna bağlı olarak kaçınılmaz göç hareketleri hız kazanmıştır.

Balkanlardaki bağımsızlık hareketlerinin benzeri Kafkasya coğrafyasında da cereyan etmeye başlamış ve büyük oranda Rusya'nın desteğiyle gelişme göstermiştir. Bulgar, Sırp ve Yunanların Balkanlarda takip ettikleri politikayı Kırım'da Rusya, Kafkasya'da ise Rusya ve onun desteğini alan Gürcüler ve Ermeniler uygulamışlardır. Bu şekilde kendi tebaası tarafından parçalatılmaya çalışılan Osmanlı İmparatorluğu adım adım sona sürüklenmiştir. Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları coğrafyalar yabancıların işgaline maruz bırakılırken; Hıristiyanların kalabalık oldukları bölgelerde bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi şeklinde takip edilen strateji 20. yüzyıla girilirken daha agresif bir hal almış ve bu yüzyılın ilk çeyreği dahi tamamlanmadan nihai noktaya ulaşmıştır.

Bu makalede 20. yüzyılın başından itibaren yeni Türkiye devletinin sosyal dokusuna etki eden gelişmeler göz önünde bulundurularak bu yeni devletin üzerine oturduğu sosyal yapı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte 20. yüzyılın yükselen gücü olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki temsilcilerinin Türkiye'nin sosyal yapısına ilişkin yapmış oldukları değerlendirmeler üzerinden Türkiye'nin sosyal yapısının dışarıdan nasıl algılandığı aktarılmaya çalışılmıştır.

1. 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu'nun Sosyal Yapısına Etki Eden Gelişmeler

20. yüzyıl imparatorlukların yerini ulus-devletlere bıraktığı ve bu bağlamda önemli sosyal ve siyasî dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu yüzyılda imparatorluklardan çok sayıda *milli* devletler doğmuş, hâkim siyasi yapılar artık bu devletlerden oluşmaya başlamıştır. Bu dönüşümün temelinde büyük oranda yukarıda da değinildiği üzere Fransız İhtilali sonucunda yaşanan milliyetçi hareketler yatmaktadır.⁷ Avrupa ve Osmanlı coğrafyasında

7 Çok kısa bir sürede gelişen ihtilal ve sonrasındaki süreç, Avrupa monarşilerini ürkütmüş

Görüş

Akademik
Bakış

5

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

etkinliğini artıran burjuva sınıfının köylü ve esnaf sınıfını peşinden sürüklemesi ile birlikte millî devletlerin sayısındaki ivmelenme süreci 20. yüzyılda yaşanan bölgesel savaşlarla hız kazanmış ve Birinci Dünya Savaşı'yla doruğa ulaşmıştır.

20. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatî ve nihai mücadele verdiği bir atmosfere sahne olmuş ve imparatorluk bu yüzyılın başlarında tarih sahnesinden silinmiştir. İmparatorluk Trablusgarp ve Balkan savaşlarının açtığı yaraları saramadan kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulmuştur. Bugün dahi tarihin gördüğü bu en büyük savaşın yol açtığı siyasî ve toplumsal sorunların etkileri hissedilmektedir.

Türkiye'nin bugünkü demografik yapısının oluşmasında Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Millî Mücadelesi dönemlerinin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Zira bu dönemlerde içerden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru yaşanan yoğun nüfus hareketleri Anadolu'nun demografik yapısının şekillenmesinde başat faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemlerdeki gelişmelere genel hatlarıyla değinmek konu bütünlüğünün sağlanması açısından yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu II. Abdülhamid idaresi altında savaştan uzak diplomasi aracını etkin kullanmaya dayalı bir dış politika izlemiştir. Ancak dünya büyük savaşın eşiğine yaklaşırken ve bu savaşın en iştah kabartıcı hedefleri arasında Osmanlı coğrafyası başı çekerken bu politikayı sürdürmek kolay olmayacaktı. Nitekim imparatorluk daha dünya savaşı patlak vermeden bu savaşın bölgesel provası niteliğinde bir dizi savaş tecrübesi yaşamıştır. İmparatorluk 1911 yılında patlak veren Trablusgarp Savaşı ve devamında 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşı'ndan, öncesi duruma göre büyük kayıplarla çıkmıştır.

8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'da bir kıvılcımla başlayan ve Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın da dâhil olmasıyla kısa sürede büyüyen Balkan Savaşları,⁸ Balkanlarda yaşayan topluluklar açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların başında kuşkusuz göç hareketlilikleri gelmektedir. Bu döneme kadar Balkan topraklarından Anadolu'ya yönelik yaşanan en büyük göç dalgası Balkan Savaşları sürecinde olmuştur. Balkanlarda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman nüfus, karşılaştıkları baskılar neticesinde tüm varlıklarını geride bırakarak Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır.⁹ Bu göçler Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan devletleri için birtakım sosyal ve

ve bu tehlide karşı ortak hareket etme noktasında ittifak ilişkileri kurmalarını sağlamıştır. Tarihe koalisyon savaşları olarak geçen ve toplamda yirmi beş sene süren uzun ve yıpratıcı bu savaşlar Avrupa'nın siyasî haritasında önemli değişim ve dönüşümlerle sonuçlanmıştır. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 20.

8 Erik Jan Zürcher, "Greek and Turkish Refugees and Deportees 1912-1924", *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive*, Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, 2003, s. 1, <http://www.transanatolie.com/english/turkey/turks/ottomans/ejz18.pdf> (17.10.2018).

9 Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Srasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 133.

ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.¹⁰ Savaş sürecinde yaşanan toplu göç hareketleri savaştan ağır bir yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu için Balkan devletlerine kıyasla daha maliyetli ve toplumsal bakımdan daha sorunlu olmuştur. Zira Osmanlı coğrafyası Balkan Savaşları öncesinde Balkanlarda demografik üstünlüğü elinde bulunduran ve savaşlar sonucunda göç etmek mecburiyetinde kalan Müslümanlar için tek sığınak olarak öne çıkmış ve Anadolu'nun nüfus yapısı bundan önemli oranda etkilenmiştir.¹¹

Balkanlarda büyük nüfus hareketliliklerine yol açan Balkan Savaşları Anadolu'ya bir göç akımını başlattığı gibi bu dönemde Anadolu'da yaşayan bir kısım gayrimüslim unsurun da yapılan mübadele anlaşmaları neticesinde Balkanlar'a gönderilmesini gündeme getirmiştir.

İktidarı elinde bulunduran İttihat Terakki yöneticileri Anadolu ve Trakya'da yaşayan gayrimüslimlerin Balkanlara gönderilmesi yönünde politikalar geliştirerek bunu yürürlüğe koyma gayretinde olmuşlardır.¹² Bu amaçla Balkan Savaşları sonrasında, Balkan devletleri ile nüfus mübadelesi anlaşmaları yapma yoluna giden Osmanlı hükümeti ilk olarak 1913 sonunda Bulgaristan ile bir mübadele anlaşması yapmıştır.¹³

Bulgaristan ile yapılan mübadele anlaşması sonrası benzer bir anlaşmanın Yunanistan hükümetiyle de yapılması için görüşmelere başlanılmıştır.¹⁴

- 10 İngiliz The Times gazetesinin göç olayları sonucu ortaya çıkan maliyet hakkında yaptığı haberde; "Makedonya'dan göç eden 120 bin kadar göçmenin terk etmek zorunda kaldıkları mülklerin değerinin 12 milyon pound civarında olduğu, burada yer alan her bir kampın yaklaşık 40 bin pound kadar aylık maliyeti olduğu ve Yunanistan'da bulunan tüm kampların bu ülkeye en az 100 bin pound civarında aylık maliyeti olduğu" bilgileri yer almaktaydı. *The Times*, 10 Eylül 1915, s. 7.
- 11 Balkanlar'dan Anadolu'ya göç edenlerin önemli bir bölümü Makedonya'dan gelmiş ve bunlar Batı Anadolu bölgesi başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yönlendirilmişlerdir. "Samsun'da bulunan Fransız konsolosun Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Bompard'a gönderdiği 5 Haziran 1914 tarihli raporunda, Makedonya'dan Samsun'a 4 bin civarında göçmen geldiğinin tahmin edildiğini, asgari 12 bin ve azami 25 bin kadar göçmenin daha Canik'e gelmesinin beklendiğini" ifade etmiştir. *Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (AMAE, CADN), Ambassade, Constantinople, Série E, Tome 128*, "Samsun'daki Fransız Konsolosu'ndan İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Bompard'a", Samsun, 5 Haziran 1914.
- 12 İttihat Terakki yöneticilerini böyle bir politika takip etmeye sevk eden sebep Anadolu ve Trakya'da yaşayan gayrimüslim unsurların o dönemde yaşanan hadiseler karşısında gösterdikleri tepkilerin onların güçlü bir ulusal bilincine sahip olduklarının ve bundan sonra sadık birer Osmanlı vatandaşı olabilmelerinin mümkün olmadığını ortaya çıkmasıdır. Erol Ülker, "Contextualising 'Turkification': Nation-Building in the late Ottoman Empire 1908-18", *Nations and Nationalism*, 11/4, 2005, s. 625.
- 13 Osmanlı ve Bulgar hükümetleri arasında yapılan mübadele anlaşmasına göre; 48.570 Müslüman Bulgar topraklarından ve 46.764 Bulgar da Trakya'daki Osmanlı topraklarından mübadele edilmiştir. Stephen Pericles Ladas, *The Balkan Exchanges of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Macmillan, New York, 1932, s. 20.
- 14 Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti (1913-1916)*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946, s.101-102.

Göç

Akademik
Bakış

7

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi iki ülke arasında yapılması düşünülen mübadele anlaşmasının rafa kaldırılmasına neden olmuştur.¹⁵

Yunanistan hükümetiyle bir mübadele anlaşması yapılmak istenmesinin en önemli gerekçesi güvenlikti. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir süreçte gerek içeriden gerekse dışarıdan gelecek tehditlere karşı çeşitli tedbirler alınması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Yunanistan'ın etki alanına yakın olan Batı Anadolu topraklarında yaşayan Rumlar hem kendi güvenlikleri hem de bölgede yaşayan Müslümanların güvenlikleri için bir risk olarak görül-müş, tedbir amacıyla bunların bir kısmının Anadolu'nun içlerine bir kısmının da Yunanistan'a gönderilmeleri düşünülmüştür. 1915 yılında yaşanan Ermeni tehcirini de bu pencereden ele almak gerekmektedir. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Anadolu'nun doğusu Rusların genişleme politikalarının önünde olmasından dolayı kritik bir bölgeydi. Aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği süreçte doğu vilayetlerinde bir Ermeni isyanı baş göstermişti. Rusya ile savaş durumunda olan Türk birlikleri açısından 50-60 bin silahlı Ermeni'nin bölgede varlık göstermesi kabul edilebilir bir durum değildi. Bu sebeple Ermenilerin ordunun arkasına ve ikmal hatlarına düşen bölgelerden uzaklaştırılması noktasında bir tehcir kararı alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı katılan birçok ülke için olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu açısından da büyük nüfus kaybına ve buna bağlı olarak toplumsal sorunlara neden olmuştur. Çok sayıda cephede savaş veren imparatorluk bu cephelerde önemli sayıda insanını kaybetmiştir. Bu can kayıpları Anadolu'nun demografik yapısına ciddi anlamda etki etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirecek anlaşmaların görüşülmesi amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te toplanan uluslararası konferansta Os-

15 Ülker, *a.g.m.*, s. 625.

Her ne kadar iki ülke arasında bu süreçte ikili bir anlaşma mümkün olamasa da Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde Müslüman ve Rumlar arasında göç edenler olmuştur. Bu dönemde göç etmiş olanların sayısına ilişkin kesin bir sayı telaffuz edememekle birlikte Stephen Ladas, 1914 yılında Doğu Trakya'da yaşayan 115 bin civarında Rum'un Yunanistan'a geçtiğini, 85 bin kadarının da Anadolu'nun içlerine gönderildiği bilgisini vermektedir. Ladas ayrıca Batı Anadolu kıyılarında yaşayan 150 bin civarında bir Rum nüfusun da Yunanistan topraklarına geçtiğini ifade etmektedir. Celal Bayar ise Osmanlı topraklarından ayrılarak Yunanistan'a yerleşen Rum nüfusun 130 bin civarında olduğunu belirtmiştir. Balkan savaşları sürecinde mülteci durumuna düşen Müslüman sayısı hakkında tespitte bulunan Justin McCarthy'ye göre bu sayı yaklaşık 198 bindir. Konu hakkında bilgi veren bir diğer kaynak da Fener Rum Patrikhanesi'nin yayımlamış olduğu propaganda kitaplarından birinde yer almaktadır. Bu kaynakta Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında 555.468'i Anadolu'dan ve 218.707'si Trakya'dan olmak üzere toplamda 774.235 Rum'un göç ettiği bilgisine yer verilmiştir. Ladas, *a.g.e.*, s. 16; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 100; McCarthy, *a.g.e.*, s. 179; Patriarcat Oecumenique, *Les Persecutions de l'Hellenisme en Turquie*, Constantinople, 1919, s. 337, 338.

16 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, 1, Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 399.

manlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu coğrafyadaki durum ele alınan konuların başında gelmiştir. Özellikle Anadolu'nun nüfus yapısına ilişkin konferans sürecinde çok sayıda iddia ortaya atılmış, çeşitli yayınlar hazırlanmıştır. Öte yandan savaştan mağlup ayrılması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bu konferansta temsil hakkının bulunmaması¹⁷; dolayısıyla kendi geleceğine ilişkin verilen kararlara müdahale edememesi konferansta ortaya atılan iddialara yönelik tek taraflı bir yaklaşımın dayatılmasını beraberinde getirmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun demografik yapısına dair özellikle Büyük Ermenistan Devleti hayali peşinde koşan Ermeniler ve Anadolu'nun batısında bulunan toprakları kendi sınırlarına dâhil etme hedefi doğrultusunda hareket eden Yunanistan tarafından çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Ermeni ve Yunan temsilcileri konferansa sundukları çok sayıda kaynağı meçhul istatistikler vasıtasıyla toprak taleplerini destekleme gayretinde olmuşlardır. Örneğin Yunanistan'ı temsilen konferansa katılan Yunanistan Başbakanı Venizelos dünyada sekiz milyondan fazla Yunan yaşadığını ve bunların hemen hemen yarısının Yunanistan dışında olduğunu ileri sürerek yurtdışındaki Yunanların 365 bininin İstanbul'da olmak üzere bir milyon 750 bininin Anadolu'da bulunduğunu ifade etmiştir. Venizelos, Anadolu'da yaşayan Rumların istek ve haklarının karşılanmasının tek yolunun Yunanistan ile birleşmekten geçtiğini; ancak bu şekilde Rumların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınacağını ileri sürmüştür.¹⁸

Yunanlar gibi Ermeni temsilcileri de konferansta birtakım demografik iddialarda bulunmuşlardır. Ermeni iddialarının özü altı doğu vilayeti, Adana Vilayeti ve Maraş Sancağında hâkim unsurun Ermeniler olduğu yönünde olmuştur. Ermeni iddiaları bağlamında konferansa sunulan aşağıdaki istatistik cetveli bu tür iddiaları beslemek amacıyla özel olarak hazırlanmıştır.

Tablo 1: Ermeni Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na Sunduğu Nüfus Verileri

Bölge	Ermeni	Rum ve diğer Hristiyanlar	Müslüman	Karışık	Toplam
Trabzon Vilayeti	60,000	140,000	400,000	-	600,000
Altı doğu Vilayeti	1,018,000	165,000	1,178,000	254,000	2,615,000
Kayseri Sancağı	50,000	20,000	100,000	-	170,000
Adana Vilayeti Maraş Sancağı	407,000	60,000	197,000	60,000	724,000
Toplam	1,535,000	385,000	1,875,000	314,000	4,109,000

17 Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Karam Yayınları, 2013, s. 33.

18 *Foreign Office (FO)*, 608/89/1, Klasör No (Kn.): 6137, Dosya No (Dn.): 357/1/1, 11 Mart 1919, s. 11.

Gazi

Akademik
Bakış

9

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Kaynak: A. A. Pallis, *Greece's Anatolian Venture and After; A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922)*, Methuen & Co. Ltd., London, 1937, s. 225.

Ermenilerin altı doğu vilayeti ile Adana Vilayeti ve Maraş Sancağı'nda çoğunluğu oluşturdukları mesajını veren bu tabloda Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranının oldukça az gösterilmesi aynı zamanda Müslümanların bu merkezlerde yönetici pozisyonunda kalmamaları yönünde bir algı oluşturma amacını akıllara getirmektedir.

Ermeni ve Yunanların ileri sürdüğü demografik iddialar karşısında Osmanlı tarafının öne sürdüğü ve 1914 nüfus sayımına dayanan nüfus verileri; katliamlar ve göçlerin nüfus durumunu değiştirmiş olduğu yönündeki görüşü, konferansta kabul görmemişti. Bu önyargılı yaklaşım neticesinde Ermeni ve Yunan taraflarının Anadolu'nun nüfus yapısına ilişkin verdikleri rakamlar dik-kate alınmıştır.¹⁹

Bu noktada Osmanlı nüfus yapısına ilişkin olarak Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve savaşın hemen sonrasındaki dönemde hazırlanmış olan çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Zira bu konu hakkında yapılmış olan çalışmaların birçoğu resmî verilerden yararlanılarak hazırlanmamıştır. Özellikle belli çevrelerin ortaya attıkları siyasî iddialara dayanak olarak sunulan bu çalışmaların birçoğunun kaynağı açık değildir. Dolayısıyla bunların içerdikleri verilerin çoğu çarpıtılmış ve değiştirilmiş bilgilere dayanmaktadır.²⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun modern anlamda bir nüfus sayımı geleneğine sahip olmaması bu tür çalışmalara alan açmıştır. Tarafgir bir yaklaşımla ortaya konulmuş olan ve resmî araştırma ve kaynaklara dayanmayan, daha ziyade masa başında hazırlanmış bu tür çalışmalar ne yazık ki, diğer bazı çalışmalarda da sorgu süzgecine tabi tutulmaksızın kullanılmaktadır. Çoğunlukla kamuoyunu yanıltıcı ve bilimsel nitelikten uzak birer propaganda yayını olarak değerlendirilebilecek bu çalışmalar ve bunlardan üretilen demografik haritalarının,²¹ uluslararası toplantılarda belli çevrelerin siyasî iddialarına delil olarak kullanılması da ayrıca üzüntü verici ve tehlikeli bir başka konudur.

Daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan önceki yıllarda Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlerle ilgili birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1911 yılında Osmanlı'yı ve Osmanlı topraklarında yaşayan milletleri inceleyen bir çalışmada Anadolu'da yaşayan Rumların nüfus oranına dair bazı rakamlar ortaya atılmıştır. Buna göre; Osmanlı topraklarında 3,8 milyon civarında Rum nüfusun olduğu bunun 1,7 milyonunun Avrupa'da, 1,6 milyonunun Asya'da ve

19 *A History of the Peace Conference of Paris*, 6, Ed.: H.W.V. Temperley, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, London, 1924, s. 39.

20 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41.

21 Bu şekilde oluşturulmuş nüfus haritası örnekleri için bkz. Ek 1-2.

500 bin kadarının da adalarda(Ege) yaşadığı ileri sürülmüştür.²² Ancak bu çalışmada kullanılan verilerin kaynağına dair bir bilginin yer almaması düşündürücüdür. Bu noktada Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği dönemden itibaren takip ettiği genişleme stratejisini doğru okumak gerekmektedir. Nitekim Yunanistan bağımsızlığını kazanması sonrasında “tarihsel kader birliği” söylemiyle Osmanlı topraklarında yaşayan Rumları etkisi altına alarak millî hedefler bütünü olarak ortaya koyduğu Megali İdea'yı adım adım gerçekleştirme çabası içinde olmuştur. Bu stratejinin bir ayağı da Anadolu'da yaşayan Rumlar hakkında çalışmalar hazırlatılarak uluslararası bir destek devşirmek adına propaganda yapmaktır. Bu noktada âdeta Yunanistan'ın uydusu şeklinde varlığını sürdüren Fener Rum Patrikhanesi öne çıkmıştır. Öyle ki, patrikhane ve yerelde faaliyetler yapan metropolitlikler Yunanistan'ın bu politikası doğrultusunda yoğun çaba içinde olmuş ve Anadolu'nun birçok bölgesinde çeşitli nüfus istatistikleri hazırlamışlardır. “Patrikhane istatistikleri” olarak bilinen bu istatistiklerin ne derece sağlıklı olduğunu tespit edebilecek bir imkân bulunmamaktadır. Hal böyle iken resmî bir hükmü olmayan bu istatistikler üzerine bina edilecek hiçbir yargının bir karşılığı olamaz. Ancak Yunan hükümetinin siparişi üzerine hazırlanan bu istatistikler bizzat Yunan Başvekil Venizelos tarafından Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıradan da kullanılmıştır.²³ Aynı şekilde Venizelos Hükümetinin Paris Barış Konferansı'nda Yunan toprak taleplerine kaynaklık eden²⁴ George Soteriades'in *Balkan Yarımadası ve Küçük Asya'da Helenizm*,²⁵ Polybius'un *Konferans Öncesinde Yunanistan*²⁶ ve Léon Maccas'ın *Küçük Asya'da He-*

22 Sir Edwin Pears, *Turkey and its People*, Methuen & Co. Ltd., London, 1911, s. 94.

23 *Greece Before the Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece*, Oxford University Press, New York, 1919, s. 35, 36.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Dimitrios Kallergis tarafından Anadolu ve Trakya'daki Yunan konsolosluk yetkililerine verilen talimat üzerine, Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların sayılarının belirlenmesi amacıyla hazırlanan Patrikhane istatistiklerinin hangi amaca hizmet edeceği Kallergis'ten Dışişleri Bakanlığı görevini devralan Ioannis Gryparis tarafından Osmanlı sınırlarında görevli olan tüm konsolosluk yetkililerine gönderilen telgraftan anlaşılmaktadır. Gryparis telgrafında nüfus sayımı işinin Yunanistan'ın ulusal politikaları açısından çok önemli olduğunu belirterek bu şekilde Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların sosyal ve iktisadî güçlerinin ortaya çıkarılacağını ve gelecekte Babiâli'ye yönelik yürütülecek politikalarda bu sayım sonuçlarının temel alınacağını ifade etmiştir. Alexis Alexandris, “The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography”, *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, Ed.: Dimitri Gondicas, Charles Issawi, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1999, s. 52.

Patrikhane istatistiklerinin oluşturulması sürecinde görev alan Yunan konsolosluk birimleri ve onlara yardım etmek üzere Fener Rum Patrikhanesi tarafından görevlendirilen Rum Ortodoks piskoposlukları listesi için bkz. Alexandris, *a.g.m.*, s. 51.

24 Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Cöçmenlerin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunuğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 71; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 30.

25 George Soteriades, *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, Edward Stanford Ltd., London, 1918.

26 Polybius, *Greece before the Conference*, Methuen & Co. Ltd., London, 1919.

Görüş

Akademik
Bakış

11

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

lenizm²⁷ isimli çalışmalarında da Patrikhane istatistikleri temel alınmış ve konferans sürecinde birer propaganda aracı olarak kullanılmışlardır.²⁸ Venizelos konferansta ortaya attığı rakamların kaynağı olarak Patrikhane İstatistiklerini göstererek Anadolu'da 1.7 milyon Rum'un yaşadığını iddia etmiştir.²⁹

Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun belli bölgeleri için de çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Özellikle Ermenilerin ve Rumların yaşadığı Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin demografik yapısı hakkında ileri sürülen iddiaların arkasında bu bölgelerde Büyük Ermenistan ve Pontus Devleti kurma hayali yatmaktaydı. Ermeniler ve Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti kurma hevesinde olan Rumlar, Paris Konferansı'nda esen Osmanlı karşıtı rüzgârı arkalarına alarak hedeflerine ulaşmak için yoğun çaba göstermişlerdir.

2 Kasım 1918'de Marsilya'da toplanan Pontus Kongresi'nde *Pontus* olarak tanımlanan bölgenin nüfus durumuna dair birtakım iddialar gündeme gelmişti. Buna göre; bölgede 1.5 milyon Ortodoks-Rum, 500 bin Rumca konuşan Müslüman Rum, 250 bin kadar da gizli Hıristiyan Ortodoks bulunduğu iddia edilmiş³⁰ ve bu yöndeki iddia ve talepler büyük güçlere dilekçe ve muhtıralar göndermek suretiyle savunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada, 17 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen aşağıdaki dilekçede, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sosyal ve demografik durumu hakkında şu iddialara yer verilmiştir:³¹

“...Türkiye'de istatistik işleriyle ilgilenen bir yapı olmadığı için ülkenin toplam nüfusu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmanın imkânı yoktur. Bununla birlikte, din ve dil bakımından nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır. Trabzon ve Batum arasında Müslüman inancında olan Lazlar bulunmaktadır. Fakat bunların bir kısmı Yunan dilini de bilmektedir. ... Çoğunluğu Rum olan fakat Türk olarak kabul edilen bu insanların, Trabzon'un düşüşünün ardından Müslümanlaştırıldıklarını da belirtmek gerekir. Bunlar arasında, Türk idarecilerden korktukları için toplum içinde Müslüman gibi görünen ancak aslında Ortodoks inancına sahip olan çok sayıda insan vardır.

Görüş

27 Léon Maccas, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Berger-Levrault, Paris, 1919.

28 Çalışmalarında Yunan tezleri doğrultusunda bilgilere yer veren bu üç yayıncının Yunan başvekil Venizelos ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Alexandris, *a.g.m.*, s. 49.

29 Kitsikis, *a.g.e.*, s.31.

Soteriades, Polybius ve Maccas'ın ileri sürdüğü verilerin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bkz. Yüksel Küçükler, *Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Bir Algı Yöntemi Olarak Yabancı Basına Yansımaları*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015, s. 164-168.

30 *Pontus Meselesi*, Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s. 85.

31 *FO*, 608/82/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 510-515.

Bu dilekçede ileri sürülen rakam ve iddialar Economides tarafından hazırlanan çalışmada da tekrar edilmiştir. Economides'in Trabzon, Kastamonu ve Sivas Vilayetleri'nin nüfus durumlarına dair iddialarını yansıtan istatistik tablosu için bkz. Demosthenes H. Economides, *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Impress de L. Mourkidés, Constantinople, 1920, s. 46, 47.

Birçok farklı piskoposluk bölgesinden alınan bilgiye göre, Rum Ortodoks nüfusu 700.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu sayıya, yabancı ülkelere sığınan ve ülkelerinin kuruluşunun ardından dönmeyi bekleyen 350.000 kişi dâhil değildir. ...Bu nüfus haricinde, tamamen birbirine karışmış halde yaşayan biraz Türk ve birkaç bin Çerkez, Ermeni, Tatar ve Türkmen de bulunmaktadır.”

O dönem İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı İstihbarat Dairesi'nde görevli olan Arnold Joseph Toynbee bu dilekçede yer alan iddiaları inceleme gereği duymuş ve birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Rumların toplam nüfus içindeki oranını yaklaşık % 30 olarak ortaya koyan Toynbee, Ermenileri % 5, Müslümanları ise % 65 olarak tespit etmiştir.³²

Rumların demografik iddialarına mesafeli yaklaşan yalnızca Toynbee değildir. 20 Ocak 1919 tarihinde Türkiye'nin nüfus yapısı hakkında tespitlerini paylaşan İngiliz coğrafyacı ve arkeolog William Mitchell Ramsay de Rumlar tarafından ortaya atılan nüfus iddialarını değerlendirerek, bu iddiaların gerçekleri yansıtmadığını ve bu yüzden pek destek bulmayacağını ifade etmiştir.³³ Toynbee ve Ramsey'in yaptıkları tespit ve değerlendirmeler, İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı Coğrafya Birimi tarafından hazırlanan çalışmada da dolaylı olarak teyit edilmiştir.³⁴ Adı geçen birim tarafından hazırlanan çalışma sonucunda ortaya şu tablo çıkmıştır:

Tablo 2: İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya Biriminin Anadolu'daki Bazı Vilayet ve Sancaklara Yönelik Tahminî Nüfus Verileri

Birim	Müslüman	Rum	Ermeni	Diğer	Toplam
Trabzon	1,083,000	312,000	54,000	3,500	1,452,500
Sivas	977,000	105,000	200,000	3,000	1,285,000
Kastamonu	686,000	28,000	11,000	10,000	735,000
Erzurum	540,000	12,000	205,000	3,000	760,000
Toplam	3,286,000	457,000	470,000	19,500	4,232,500

Kaynak: FO, 371/4239, Kn.: 151342/160318, 25 Mart 1920.

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere Ermeni ve Rumların iddialarına konu bölgelerdeki nüfus oranları dikkate alındığında nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. Buna karşın ortaya çıkan tabloda yer alan vilayetlerde yaşayan gayrimüslimler toplam nüfusun sadece % 22'sine tekabül etmektedir. Bu da Rum ve Ermeni iddialarını kesin olarak boşa çıkarmaktadır.

32 FO, 608/8 2/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 508-509.

33 FO, 608/82/8, Kn.: 777, Dn.: 342/6/1, 20 Ocak 1919, s. 449.

34 Meir Zamir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17/1, Taylor & Francis Ltd., 1981, s. 86, 87.

Gazi

Akademik
Bakış

13

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

2. Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Türkiye’de Nüfus Yapısı

Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Anadolu’nun nüfus yapısına ilişkin olarak farklı çevreler tarafından çok sayıda iddia ortaya atılmış ve bu bağlamda nüfus istatistikleri ve haritalar üretilmiştir. Bu veriler tarihi misyonunu tamamlamış olan Osmanlı İmparatorluğu’nun ana omurgasını oluşturan Anadolu topraklarından parça koparabilmek adına birer altlık olarak kullanılmak istenmiştir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrıldıktan sonra emperyalist güçler tarafından dağıtılmak istenmiştir. Oldukça ağır şartlar altında imzalanan Mondros Mütarekesi, İç Anadolu’da küçük bir bölge hariç Türklere bir şey bırakmayacak şekilde düşünülmüştü. Müttefik güçler stratejik bölgelere birliklerini konuşlandırmışken İstanbul Hükümeti neredeyse her şartı kabullenmeye hazırды.³⁵ Yüzyıllardır Anadolu’yu kendisine yurt edinen ve bu coğrafyanın nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman-Türk toplumunun görüş ve taleplerinin dikkate alınmadığı³⁶ bu süreçte ortaya çıkan durum Anadolu’da bir oldu-bittiye karşı milli bir mücadelenin doğmasına yol açmıştır. 23 Nisan 1920’de Ankara’da İstanbul Hükümetinden bağımsız olarak bir meclisin kurulması, 1921’de Fransızların Anadolu’dan çekilmesi, İzmir’de Yunan ordusuna karşı galibiyete ulaşılması ve 1922’de Mudanya Ateşkes Anlaşması’nın imzalanmasından sonra mücadelenin askerî safhası tamamlanmıştır. Bugünkü sınırları belirleyen (Hatay hariç) Lozan Antlaşması’ndan³⁷ kısa bir süre sonra Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte milli bir kimliğe sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti ortaya çıkmıştır.

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele³⁸ süreçlerinde çok büyük nüfus kayıpları yaşanmıştı. Bu durum doğal olarak kurulan yeni devletin nüfus yapısına doğrudan etki etmiştir.³⁹ Ülkede erkek nüfusunda bir azal-

35 NARA, 165-77-3036-2000.1.

36 Mondros Mütarekesi’nin ardından Anadolu’da kaybolan Osmanlı merkezî otoritesinin yerini mahallî teşkilat ve kuruluşlar almıştı. Bu kuruluşlar buldukları bölgeler için ileri sürülen iddia ve saldırılara karşı ayrı ayrı direniş hareketleri içinde olmuşlardır. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tarafından Anadolu’nun batısındaki vilayet ve sancakların nüfus yapısına dair Türk tezlerinin savunulduğu bir bildiri kaleme alınarak 19 Mart 1919 tarihinde konferansa gönderilmiştir. FO, 608/82/9, Kn.: 7122, Dn.: 342/6/2, 26 Mart 1919, s. 483.

Aynı şekilde Paris Barış Konferansı’nda Lazistan bölgesinin Ermenilere verileceğine dair gazetelerde çıkan haberler üzerine, bölgenin ileri gelenleri buna ilişkin itirazlarını dile getirmek amacıyla bir metin kaleme alarak Trabzon’daki Fransız temsilciliğine vermişler ve bu şekilde bölgelerinde bir oldu-bittiye rıza göstermeyeceklerini ifade etmişlerdir. AMAE, CADN, Archives des Postes Diplomatiques, Trébizonde, No: 77, “İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği Siyasî Danışmanı Mr. Touques Duparc’tan Trabzon’daki Fransız Yüksek Komiserliği Temsilcisi Mr. Lepissier’e”, İstanbul, 15 Temmuz 1919.

37 NARA, 165-77-3036-2000.2.

38 Batı Anadolu topraklarının 1919 yılında Yunan askerî işgaline girmesiyle birlikte 1920’de 120 bin Yunanlı bölgeye yerleştirilmiştir. Ancak durum 1922’de tersine dönmüş, Yunan işgalinin sona erdirilmesiyle birlikte 400 bin kadar Rum bölgeden tehcir edilmiştir. Kazgan, a.g.m., s. 320.

39 Türkiye topraklarına doğru ve Türkiye topraklarından dışa doğru yapılan göçler Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı yönetimindeki Anadolu ve Trakya’nın etnik yapısı arasındaki

ma görülürken mevcut nüfusun önemli bir kısmı yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşmuştur. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye nüfusu 13,648,270 iken bu sayı 1935'te % 21.2'lik artışla 16,158,018'e, 1940'ta % 17.3'lük artışla 17,820,950'ye ve 1950'de % 16.3'lük artışla 20,947,188'e ulaşmıştır.⁴⁰

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'nin nüfus yapısına doğrudan etki eden gelişmelerin başında yaşanan göç hareketleri gelmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya doğru yaşanan göç hareketliliği Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik arz eden en önemli toplumsal hareketliliği göçlerin oluşturduğu ifade edilebilir.⁴¹ Anadolu'ya yönelik Müslüman-Türk göçü ve Anadolu'dan dışarıya giden gayrimüslim unsurların göçleri sonrası Anadolu'nun dinî ve etnik yapısı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gittikçe daha homojen bir yapıya ortaya çıkarmıştır.

20. yüzyılının başlarında Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarına uğradığı dönemde yaşanan savaşlar ve çatışmalar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki karşılıklı güveni zedelemiş ve birlikte yaşama kültürünü ortadan kaldırmıştır.⁴² Böyle bir ortamda yakın geçmişte savaş halinde olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimli ilişkiler dikkate alınarak dönemin koşulları içinde yapılacak bir mübadelenin iki devlet açısından da daha kötü neticeler doğurmasının önüne geçilmesi düşünülmüştür. Nitekim, bu anlaşma uluslararası çevrelerce "başarılı" bir uygulama olarak görülmüş ve sonraki yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde tekrarlanmıştır.⁴³

Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 yılında imzalanan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi" ile gerçekleşen nüfus değişimi ile Türkiye uyuşundaki Rum Ortodokslarla, Yunanistan uyuşundaki Müslümanlar karşılıklı olarak mübadele edilmiştir. İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Batı Trakya Müslümanları bu mübadelenin dışında tutulmuştur.⁴⁴ Bu şekilde yapılan mübadele anlaşmasıyla Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadil olarak 384 bin kişi gelmiştir.⁴⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunanistan'dan başka Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan da Türkiye'ye göçmen akışı olduğu görülmektedir. 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan toplam 101.507 kişi göç etmiştir. Bu sayı 1934-

farklılığın temel sebebidir. Kazgan, *a.g.m.*, s. 318.

40 Cevat Geray, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 3/4, s. 11, 17, 18.

41 Yıldırım, *a.g.m.*, s. 274.

42 Kemal Arı, "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97.

43 Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2014, s. 101, 102.

44 Hikmet Öksüz, *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2016, s. 114.

45 Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı*, Ankara 1962, tablo IV, s. 11.

Göç

Akademik
Bakış

15

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

1938 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan göçler sonrası 180.919'a ulaşmıştır.⁴⁶ Yine 1923-1938 yılları arasında Romanya'dan⁴⁷ 113.723 ve Yugoslavya'dan 115.273 kişi olmak üzere toplam 793.912 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'den göç edenler hakkında yeterli kaynak olmamakla birlikte eldeki kaynaklar ışığında bu dönemdeki en yoğun göçün Yunanistan'a gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere yapılan mübadele sonucu gerçekleşen bu göç sonucunda 1923-1927 yılları arasında 149.851⁴⁹ kişinin Yunanistan'a gittiği anlaşılmaktadır. 1948-1950 yılları arasında 30,352 Yahudi de Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir.⁵⁰ Yahudilerin İsrail'e göç etmesinin başlıca nedeni 1948 yılında İsrail'in kurulmasıdır.⁵¹

46 Geray, *a.g.e.*, Ek tablo 2.

1934'te Bulgaristan'da yaşanan askerî ihtilal sonrası ortaya çıkan Kral diktatörlüğü dönemlerinde Türkiye'ye yönelik göçlerin yıllık oranı 10 binler düzeyinden 1935 ve 1938'de 20 binler düzeyinde çıkmıştır. Anna Krasteva, "Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panoraması", *Dış Politika Dergisi*, 6/2, s. 100.

47 1931-1944 yılları arasında Bükreş büyükelçiliği görevinde bulunan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, görevi sırasında Türkiye'ye bazı raporlar göndererek Romanya'da yaşayan Türklerin güzel, sağlam bünyeli ve çalışkan oldukları yönünde görüş bildirmesi üzerine Türk hükümetinin buradan Türkiye'ye yönelik göçü teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Türkler akın akın Türkiye'ye göç etmek için harekete geçtiler. Romanya ve Türkiye arasında 4 Eylül 1936'da imzalanan göç antlaşmasına göre göçün 5 yıl içinde gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Tanrıöver'in tüm çabalarına rağmen bu dönemde ülkedeki din birliğinin bozulması durumunda ülkenin bütünlüğü ve birliği hususunun zarar görebileceği endişesi ile Gagavuzların Türkiye'ye göçleri uygun görülmemiştir. Tanrıöver'in kararlılığı ve ısrarlarının da etkisiyle ilerleyen yıllarda Türkiye'nin bu konudaki tutumu bir miktar değişmeye başlamışsa da bu defa da İkinci Dünya Savaşı'nın şartları bu göçün gerçekleşmesini engellemiştir. Nihayet 1943 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında; "Gagavuzlar Hakkında İcra Vekilleri Heyetinin Kararı: Romanya'dan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan ve nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun bulunmaması hasebiyle Türk ırkından olmalarına rağmen hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hristiyan/Ortodoks) olarak kaydedilen Gagavuz Türklerinin Türk olmayan Hristiyanlardan tefrik edilebilmeleri için usulü dairesinde vatandaşlığa alındıktan sonra nüfusa tescillerinde hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk/Ortodoks) kaydının konulması hakkında" Dâhiliye Vekâletinden yapılan teklif 16.9.1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiş ve bu şekilde göçün önü açılmıştır. Ömer Metin, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, 9/35, s. 139, 141; Nuri Yavuz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Akademik Bakış*, 4/7, 2010, s. 183; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 292, 293.

48 Kemal Kirişçi, "Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış (10-12 Aralık 1998) Uluslararası Kongresi*, Ed. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 114.

49 1923 tarihli mübadele antlaşmasından sonra Türkiye'den Yunanistan'a giden göçmen sayısına ilişkin net bir sayı vermek için yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte bu konuda Cevay Geray'ın "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İşkânı" isimli çalışmasında yer verilen rakam esas alınmıştır.

50 Geray, *a.g.e.*, s.6.

51 Kazgan, *a.g.m.*, s. 321.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'nun göçler ve savaşlar nedeniyle çalkantılı bir süreçten geçtiği ve bu durum karşısında Cumhuriyet idarecilerinin Anadolu'da yeni bir düzen kurulması için çok yönlü politikalar geliştirme noktasında yoğun bir mesai harcadıkları söylenebilir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında, göç ve iskân ile ilgili kararların alınma süreci ve iskân kurumunun kurumsallaştırılmasında önceki yıllarda yaşanan tecrübelerin göz önünde bulundurulduğunu belirtmek gerekir.⁵²

Mübadele uygulaması beraberinde göçmenlerin iskânı meselesini gündeme getirmiştir. Bu sebeple iskân işlemlerinin yürütülmesi amacıyla 13 Ekim 1923 tarihinde "Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti" kurulmuş ve hemen akabinde 8 Kasım 1923'te "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" kabul edilmiştir.⁵³

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde takip edilen göç ve göçmen politikaları ulus-devlet anlayışı üzerine bina edilmesi ve bir milli kimlik ve aidiyet oluşturulması hedefini gözetmiştir. Bu bağlamda Türk soyu ve kültürünü taşıyan göçmenlerin ülkeye yerleştirilmesi amaçlanmıştır. 1932 tarihli ve 2007 sayılı "Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanunu"nun bazı mesleklerin sadece Türk vatandaşları tarafından yapılmasını içermesi, yine 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nda Türkiye'ye göç etme hakkının yalnız "Türk soyundan meskûn veya göçebe" kişilere verilmesinin hüküm altına almasını bu pencereden değerlendirmek gerekir. Aynı şekilde iskân kanununun 1. bölümünün 3. maddesi ve 2. bölümünün 7. maddesi ile Türk kültür ve ırkından olanların Türkiye'ye mülteci/göçmen olarak başvuru yapanlar arasında önceliğe sahip olduğu belirlenmiştir.⁵⁴

Sonuç olarak; Cumhuriyet'ten önce ve sonra yaşanan büyük nüfus hareketleri hem nüfusun etnik açıdan homojenleşmesini sağlayarak "millî devletin kitle temelini" oluşturmuş, hem de Türk burjuva sınıfının önünü açmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde yaşanan göçlerin, Türk millî bütünlüğünün ve Türkiye'de etnik yapısı homojen bir kitlenin oluşmasında önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir.⁵⁵

52 Osmanlı dönemiyle kıyasla Cumhuriyet döneminin göçmen politikaları daha tutarlı ve kaçınılmaz özelliklere sahiptir. Cumhuriyet dönemi politikaları ümmet algısından ziyade millet algısı temeline oturtulmuştur. Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 2007, 41, s. 132.

53 Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2, 2014, s. 51.

Cumhuriyet'in kurucu kadroları bu kanunun çıkarılmasına özel önem vermişlerdir. Mecliste kanunun görüşülmesi sırasında yapılan yoğun tartışmalar o tarihlerde göç ve muhacirlerin ne kadar önemli bir konu olarak kabul edildiğini göstermektedir. İçduygu ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 103.

54 Mehmet Aktel, Ümmühan Kaygısız, "Türkiye'de Göç Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2, s. 592, 593.

55 Kazgan, *a.g.m.*, s. 326, 327.

3. Amerikan Arşiv Belgelerinde Türkiye'nin Sosyal Yapısına İlişkin Yapılan Değerlendirmeler

Türkiye'nin üzerine oturduğu coğrafya tarih boyunca nüfus hareketliliklerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu durum 20. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerle birlikte artarak devam etmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile hız kazanan nüfus hareketliliği Cumhuriyetin ilk yıllarında da yoğunluğunu sürdürmüştür. Bu da kaçınılmaz olarak yeni Türkiye devleti için birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin tecrübe ettiği bu aşamalar yabancı ülkeler tarafından da yakından takip edilerek Türkiye'nin sosyal yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Amerikalılar tarafından hazırlanan raporlarda yeni Türkiye'nin sosyal yapısı hakkında yapılan değerlendirme ve yorumlar aktarılmıştır.

Amerikan arşivlerinden elde edilen belgelerde Türkiye'nin sosyal yapısına ilişkin oldukça teferruatlı verilere rastlanılmıştır. Nüfus artışı ve sosyal sistemin gelişimi üzerindeki temel etkenler ve nüfusa ilgili veriler başlığı altında yapılan değerlendirmede Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin karşılaştırılmasına gidilerek yeni Cumhuriyetin ana uğraşlarından birinin önceki sistemin alışkanlıklarını kırmak olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur.⁵⁶

Anadolu'nun o güne kadar hiçbir milletin tek başına problemsiz bir şekilde hâkimiyetine girmediğinin belirtildiği belgelerde Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tarihte Yahudiler, Çerkezler, Pomaklar ve Ermeniler gibi topluluklar için bir liman olarak görüldüğü, bu toplulukların Osmanlı topraklarında kimliklerini kaybetme korkusu yaşamadan mevcudiyetlerini sürdürebildikleri, Türklerin evlilik yoluyla farklı topluluklarla kanlarını karıştırdıklarına değinilmiştir.⁵⁷ Esasında bu tespit barışçıl bir anlayış üzerine kurulu olan Osmanlı millet sisteminin özünü ortaya koymaktadır. Nitekim geleneksel Osmanlı devlet sistemi herhangi bir etnik kimlik zeminine oturmamış toplum kozmopolit bir yapıda olmuştur.⁵⁸

Amerikan arşiv belgelerinde Osmanlı millet anlayışındaki ayrımın dini inançlardan kaynaklandığı, imparatorlukta yaşayan azınlıkların kendilerini kanun ve vergilerinden muaf tutan kapitülasyonlarla Müslümanlardan bile daha özgür bir şekilde yaşadıkları ifade edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı unsurlara karşı olan bu yaklaşımının imparatorluğun çöküşü üzerindeki etkisinin büyük olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Kurulan yeni Türkiye'nin imparatorluktan devraldığı toprakların geniş bir kültür çemberine

⁵⁶ NARA, 165-77-3036-2000.2.

⁵⁷ NARA, 165-77-3036-2000.3.

⁵⁸ Antonis Anastasopoulos ve diğerleri, "The Ottoman Empire and the Greek Lands", *Ottoman Architecture in Greece*, Ed.: Ersi Brouskari, Livanis Publications, Athens, 2008, s. 33.

ev sahipliği yapması ve devralınan tarihi birikim itibarıyla farklı etnik unsurların bütünlüğünü koruyabilmesi gerekliliğinin Türkiye'nin asimilasyon politikası yürütememesine yol açtığı tespitinde bulunulmuştur.⁵⁹

Belgelerde Türkiye ile Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele anlaşması ve bu anlaşmadan önce ve sonra Türkiye'den ayrılan Rumlarla ilgili de çeşitli veriler eşliğinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirmelerde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ve 1,5 milyon Rum'un göç ettirilmesini sağlayan anlaşmanın ırksal açıdan ziyade kültür, dil ve gelenek açılarından Yunan kabul edilen Anadolu Rumlarının bu coğrafyadan neredeyse tamamen silinmesine sebep olduğu ifade edilmiştir. Belgelerde Mayıs 1928'de Yunanistan'da yapılan nüfus sayımına göre Lozan Anlaşması'ndan önce 151,892 ve anlaşmadan sonra ise 1,069,957 olmak üzere toplamda 1,221,849 kişinin Yunanistan'a gittiği belirtilmektedir.⁶⁰ Bu süreçte Yunanların İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla Yunanın kalması için çalıştığı, Türk tarafının ise bu göçün özellikle ticarete olacak olan olumsuz etkilerine rağmen mümkün olduğu kadar fazla Yunanı göndermeye çalıştığı ileri sürülmüştür.⁶¹

Yukarıda sayılan faktörlerin nüfusun mevcut durumu üzerinde çeşitli etkilerinin görüldüğüne dair yapılan değerlendirmede yeni Cumhuriyet'in ülkeye tarihinde ilk kez az çok homojen bir yapıyla işleyen bir görünüş sağladığı yorumunda bulunulmuştur. Yapılan değerlendirmede her nüfus değişimiyle Türk birliğinin daha da güçlendiği ve azınlık probleminin ortadan kalktığı, azınlık gruplarının neredeyse tamamının İstanbul'da bulunduğu tespiti yapılmıştır. Azınlıklar hususu bağlamında yapılan yorumda ilköğretimin devlet tekelinde bulunması sebebiyle dini azınlıkların öneminin azaldığı, azınlık okullarının durumuyla ilgili hazırlanan raporda azınlıkların sistem içinde asimile edildikleri belirtilmiştir.⁶² Bu bağlamda 1925 yılı sonbaharı itibarıyla gayrimüslim okulları dâhil bütün okullarda Türk dili, tarihi ve coğrafyasına ilişkin ders saatlerinin arttırıldığı ifade edilmiştir.⁶³

Azınlıklar hakkında Türkiye'de takip edilen politikalar karşısında azınlıkların tutumuna ilişkin olarak bunların ya Türkleştirme ve laiklik ile ilgili politikaları yasal yollarla benimseme yolunu seçtikleri ya da Türkiye'den gitmeyi tercih ettikleri ileri sürülmüştür. Yahudilerin daha çok bu politikalara uyumu tercih ettikleri, Ermenilerin bir orta yol tutturmuş vaziyette oldukları ve Rumların ise uyum sağlamak isteksiz, Türkiye'den ayrılmakta istekli görüldükleri belirtilmiştir.⁶⁴ Azınlıklarla ilgili yapılan genel değerlendirmede azınlıkların

59 NARA, 165-77-3036-2000.3.

60 Yunanistan nüfusu ile ilgili bilgi için bkz. *General Statistical Service of Greece, Annuaire Statistique de la Grèce*, Imprimerie Nationale, Athènes, 1930, s. 41.

61 NARA, 165-77-3036-2000.6.

62 NARA, 165-77-3036-2000.7.

63 NARA, 165-77-3036-2100.15.

64 NARA, 165-77-3036-2100.15.

hem batılılaşma gayretleri hem de Türkleştirme politikaları sonucunda yavaş yavaş ortadan kaybolmakta oldukları, bu durumdan bireylerin hoşnut olmadıkları ancak savaş sırasında meydana gelen olayların ve ateşkes sırasında batılı devletlerin izlediği politikaların işi bu noktaya taşıdığı ifade edilmiştir.⁶⁵

Amerikan arşiv belgelerinde Türkiye'nin 1935 yılı nüfus durumuna da aşağıdaki tablo ile yer verilmiştir.

Tablo 3: Amerikan Arşiv Belgelerinde 1935 Nüfus Sayımına Dair Veriler (Dile Göre)

Milliyet ¹	Sayı	Yüzde
Türk	13,987,566	88
Kürt	1,480,246	9.16
Arap	153,687	0.95
Yunan (Rum)	108,725	0.67
Çerkez	91,972	0.57
Laz	63,259	0.39
Ermeni	57,599	0.35
Yahudi	56,847	0.35
Gürcü	57,325	0.35
Pomak	32,661	0.20
Boşnak	24,613	0.15
Arnavut	22,754	0.14
Bulgar	18,245	0.11
Tatar	15,615	0.09
Fransız	5,381	0.03
Alman	5,047	0.03

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2000.7.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1935 yılında Türkiye'nin nüfus durumu, nüfusun miktarı ve milletlere göre dağılımı ve oranları şeklinde kategorize edilmiştir. Türklerin genel nüfusun % 88'ini oluşturduğu buna karşın diğer etnik unsurların % 12'lik bir orana tekabül ettiği belirtilerek Türkiye'de kalabalık bir

⁶⁵ NARA, 165-77-3036-2100.16.

yabancı nüfusun bulunduğu yorumu yapılmıştır.⁶⁶ Burada Türkler dışında kalan unsurların “yabancı” olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir.

1927, 1935 ve 1940 yıllarına ait nüfus verilerine değinilen arşiv belgelerinde 1927’de 14 milyon düzeyinde bulunan nüfusun 1935’te 16 milyonu, 1940’ta ise 17 milyonu aştığı bilgilerine yer verilmiştir. Azınlıkların yaşadığı toprakların azınlıklarla beraber elden çıkmasıyla yeni rejim için azınlıklar sorununun kısmen çözüldüğü ifade edilmiştir. Geçmişte Suriye, Irak, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarının büyük bir kısmının Türklere ait olmasından dolayı buralarda çok sayıda Türk’ün yaşıyor olduğu, Hatay’da yaşayan 220,000 kişilik Türk nüfusun bölgenin kontrolünün Türkiye’ye geçmesiyle Türkiye ile birleştiği belirtilmiştir.⁶⁷

“Müslüman azınlıklar” başlığı altında belgelerde adı geçen unsurlar Kürtler, Çerkezler, Arnavutlar, Lazlar, Boşnaklar, Çerkezler, Gürcüler ve Pomaklar olarak sıralanmıştır.⁶⁸ Bu unsurların kendi köylerinde yaşıyor olsalar dahi

66 NARA, 165-77-3036-2000.7.

Gayrimüslim unsurlara yönelik Türkiye’de hâkim olan bakış açısı hakkında arşiv belgelerinde şu tespitler yapılmıştır:

“Rumlar: Hem Rumca konuşan Türkler hem de Yunanistan’daki Rumlar artık dost ve komşu olarak görülmektedir. 19 yıl önceki savaştan kalması beklenen düşmanlıklar sona eriyor gibi gözükmektedir. Bu hem Türk hem de Yunan hükümetlerinin çabalarıyla mümkün olmuştur. Bunun bir sebebi de Türkiye’de yaşayan azınlık Rum liderlerin bu iyi komşuluk ilişkilerini desteklemesidir.

Ermeniler: Bireysel olarak Ermeniler ve Türkler tarih boyunca iyi komşuluk ilişkileri geliştirmiştir. Aralarında gerçekleşecek evlilik gibi konulara soğuk bakılsa da düşmanlık Ermenilerin milliyetçi akımlara kapılmasıyla meydana gelmiştir. Osmanlı Türklerinin genellikle asker veya memur olduğu bir ortamda ticaret ve iş hayatının büyük bir kısmı Ermeni, Rum ve Yahudilerin elindeydi. Tamamıyla Ermeni ya da Rum köylerine karşı sıcak bakılmıyordu ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilemiyordu. Bugün ise bunlarla iletişim gelişmektedir. Yine de Ermenilere güven duyulmamakta ve bunu Ermenilerin Türklere karşı izlediği tutumda da görmek mümkündür. 1914-1922 yılları arasında devam eden tehcir Ermeniler tarafından, bunun politik sebepleri de Türkler tarafından unutulmamıştır.

Yahudiler: Dinlerinden dolayı Yahudiler daha az farklı kabul edilmiştir, ama yine de bu iki millet birbirinden çok uzak görülüş ve olmaları gerekenden çok uzaklaşmışlardır. Kendi devletlerinin olmaması lehlerine çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğunda önemli yerlere gelmişlerdir. Belli şehirlerde ticarete büyük pay sahibi ve bunun onlara karşı tavırlar doğurmasına rağmen hiçbir zaman düşman olarak görülmemişlerdir. Son yıllarda Yahudiler arasında Türkçe öğrenip evde de konuşulması yönünde bir kampanya başlatılmıştır. Ancak eski klişeler buna karşı çıkmaktadır ve okul kayıtlarında Yahudilerin toplumdaki sayılarını görmeleri onları burmaktadır. Askeri anlamda Yahudi ve Hristiyanlar kısıtlamalara maruzdurlar.” NARA, 165-77-3036-2100.14.

67 NARA, 165-77-3036-2000.8.

68 Arşiv belgelerinde Türkiye’deki diğer etnik unsurlarla alakalı şu tespitlerde bulunulmuştur: *“Çerkez: Anadolu’nun değişik yerlerinde Çerkez ve Abhazlardan oluşan köyler mevcuttur. Bunlar 19. yüzyılda Rus idaresindeki Kafkaslardan kaçan Müslümanlardır. Çift dillidirler ancak yerleşik Anadolu-lular tarafından yarı yabancı olarak görülmektedirler. Genellikle sarşın olan Çerkezlerin kızları evlilik için aranmaktadır ve bazen haklarında olumsuz fikirler ileri sürülmektedir. İyi vatandaş olma gayreti içindedirler. Onlara karşı çok büyük olumsuz düşünceler yoktur ve topluma entegre olmaktadır. Laz: Müslüman Lazlar donanma ve deniz taşımacılığında gerekli olan iş gücünün büyük bir kısmını sağlamaktadır, dolayısıyla konularının aksine çok izole halde yaşamamaktadırlar. Türklerin çoğu onları kaba olarak görmekte ve onlardan kültürel anlamda çok fazla şey beklememektedir. Fıkralardaki saf kişi genellikle Laz olarak isimlendirilmektedir. Daha alt sınıf olarak görülseler de yabancı olarak görülmemektedirler.*

Yazı

Akademik
Bakış

21

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

ülke ile bütünleşmiş durumda oldukları, kendilerini Türk kabul ettikleri, dil konusunda bilinçli oldukları belirtilmiştir. Türklerin farklı etnik gruplara farklı şekilde yaklaştıkları ifade edilerek Çerkezlere ve Kürtlere karşı herhangi bir kin beslemedikleri, hatta Kürtleri kardeş Müslümanlar olarak kabul edip diğer Müslüman unsurlardan farklı tuttukları tespiti yapılmıştır.⁶⁹

Arşiv belgelerinde Kürtler için ayrı bir başlık açılarak bazı tespitlere yer verilmiştir. Türkiye'deki (Türklerden sonra) en büyük etnik grup olan Kürtlerin göçebe ve savaşçı bir yapıya sahip oldukları belirtilerek modern politikayla hiç ilgilerinin olmadığı, buna karşın provokasyona açık olmalarına ve bağımsızlık düşüncesini dillendirmelerine rağmen Ermenilerle aynı kategoriye konulmadıklarına dikkat çekilmiştir. 1937'deki isyandan sonra Türk hükümetinin Kürtleri dağlık bölgelerden tarım alanlarına çekme ve buralarda yetişkinlere propaganda, çocuklara eğitimle ulaşarak bir Türkleştirme politikası takip ettiği iddiasına yer verilerek bu politikanın başarıya ulaşip ulaşamayacağını zaman göstereceği ifade edilmiştir.⁷⁰

Türkiye içindeki etnik grupların çıkarmış oldukları isyanlara dair de arşiv belgelerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından itibaren Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ilki 1925'teki Şeyh Sait isyanı, ikincisi oğlunun liderliğinde 1930'da gerçekleşen isyan ve üçüncüsü de Dersim bölgesindeki isyan olmak üzere üç isyan olayının gerçekleştiği, diğer hiçbir grubun devlet tarafından dikkate alınmalarını gerektirecek kadar kalabalık olmadığı, dolayısıyla içişlerinde Türkler kadar etkin bir grubun ortaya çıkmasının şimdilik mümkün gözükmediği yorumu yapılmıştır.⁷¹

Arap: Güneydeki Arapça konuşan insanlar Türklerle eşit muameleye tabi tutulmaktadırlar. Onların kusuru olarak Türkçe konuşmamları ve modernleşme programına diğerleri kadar ilgi göstermemeleri gösterilmektedir.

Müslüman olmayan azınlıklar: Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler azınlık blokları oluşturmaktadır. Bunların büyük bir kısmı İstanbul'da yaşamakta ve polisin sıkı gözetimi altındadır. Bu üçü arasında en çok Ermenilerden kuşkulaniılmaktadır. Bunu sebebi Almanların İstanbul'u işgal etmesi durumunda diğerlerinin kaçacak olma ihtimalinin yüksek olmasıdır." NARA, 165-77-3036-2100.13.; Türkiye'de yaşayan etnik grupların yaşadıklarını gösteren harita için bkz. Ek 3.

69 NARA, 165-77-3036-2020.1a.

70 NARA, 165-77-3036-2020.1a.

71 NARA, 165-77-3036-2020.18.; Amerikan arşiv belgelerinde Kürtlerin Şeyh Sait ve oğlunun isyan hareketleri ile ilgili şu yorumlarda bulunulmuştur:

"Olaylı bir geçişleri olmasına rağmen Kürtler Dünya savaşından önce doğu haric pek bilinmemekteydiler. Dünya savaşıyla ilgileri olmamasına rağmen Kafkas ve Mezopotamya cephelerinde büyük kayıplara uğradılar. 1919'da Türkiye'den bağımsızlıklarını istemek için barış konferansına katıldıklarında nereden geldiklerini çok az kişi bilmekteydi. Milletler Cemiyeti Kürt problemi çözmeye çalıştı ama bu çabalar 1925'te sona erdi. Kendi uygulamalarını devam ettirmek suretiyle Osmanlı idaresinde mırın kırn ederek yaşadılar ancak Türk vatandaşı olarak yaşamaya pek sıcak bakmıyorlardı. Daha sonra yargılanan ve idam edilen Şeyh Sait'in liderliği altında bir isyan başlattılar. 5 yıl sonra Şeyh Sait'in oğlu önderliğinde tekrar isyan ettiler. Bu sefer biraz daha organize olmuşlardı ve amaçları başkenti Van olan bir devlet kurmaktı. İngiltere ve Rusya onları silahlandırmakla suçlanmıştı. Türkiye'nin en büyük meselesi politik birlik olduğu için ve Kürtler sürekli ve açıkça buna muhalefet ettiği için Türkiye'nin bu olaya sert tepki göstermesi şaşırtıcı değildir.

Görsel

Arşiv belgelerine göre takip edilen Türkleştirme politikası ile birlikte yabancıların imtiyazlarından vazgeçip vatandaş haline gelmeleri beklenmeydi. Türk-Yunan mübadele anlaşması sonrası 100 bin kadar Türk Anadolu'da Yunanlar tarafından boşaltılan topraklara ve doğudaki boş topraklara yerleştirilmiştir. Yine 1934-1937 arası dönemde Balkan ülkeleri ve Rusya'dan Türkiye'ye 133,428 kişi gelmiştir.⁷²

Mevcut sınırları dışında doğan nüfusun oldukça yüksek olduğu ve bunların anadillerinin Türkçe ve dinlerinin de İslam olduğunun belirtildiği belgelerde bunların büyük bir çoğunluğunun Balkanlardan gelen asker, arazi sahibi ve köylü gibi pek çok sosyal sınıftan göçmenlerden oluştuğu tespitinde bulunulmuştur. Bu toprakların elden çıkması üzerine nüfusun büyük bir bölümünün hâlâ Türk idaresinde olan topraklara doğru göç ettiği ifade edilerek bunların çektikleri sıkıntılardan dolayı Anadolu'nun yerli halkından daha Türk oldukları yorumunda bulunulmuştur. Balkanlara kıyasla Arap ülkelerinden gelenlerin sayısının çok daha az olduğu Rusya ve Azerbaycan'dan da az sayıda entelektüelin göç etmiş olmasına rağmen bunların sayılarına kıyasla etkilerinin büyük olduğu değerlendirilmiştir. Arşiv belgelerinde Hıristiyan Türkler olan Gagavuzların Romanya'dan göçünün teşvik edilmesiyle birlikte binlerce köylü Gagavuz'un Türkiye'ye geldiği ve bunların hiçbirinin Türk ordusuna hizmet vermekten şikâyetçi olmadıkları ifade edilmiştir.⁷³

Arşiv belgelerinde Türkiye'deki sosyal gruplarla ilgili yapılan değerlendirmelerde Türkiye'de herhangi bir sınıf ayrımı olmadığı ve bu durumun Osmanlı geleneğinin devamı olarak kabul edilebileceği tespiti göze çarpmaktadır. Resmî görevlilerin çoğunun ordudan ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinden olmalarına rağmen, herkesin bu mevkilere ulaşma şansına sahip olduğu belirtilerek çarpıcı bir örnekle toplumsal eşitlik durumu desteklenmiştir. Buna göre vekil çocuklarından köylü çocuklarına kadar birçok

Yerleşim: Kürtler Suriye'nin kuzeyi ve Mezopotamya'nın dağlık kesimlerinde yaşayan Turanilerdir. Cöçebe olmalarına rağmen Türkiye'nin doğusuna yerleşmişlerdir. Kürtlerin tamamı ise bu bölgede doğuya doğru Urumiye gölüne kadar uzanmaktadır. Kürdistan terimi genel itibarıyla bu bölgeyi kapsamakla birlikte kuzey doğu ve Ermenistan'a da atıfta bulunmaktadır. Dünya savaşından sonra meydana gelen coğrafi değişikliklerin sonucu olarak, eski Türk-İran sınırının büyük bir kısmı artık Türkiye-İrak sınırını oluşturmaktadır. Ancak en fazla sıkıntının görüldüğü sınır Türk-İran sınırındır. Bu sınır yıllarca bir arada yaşayan kabileleri bölerek sıkıntılara sebep olmuştur. Ağrı Dağı Kürdistan'ın merkezidir. Nuh'un gemisinin konuşlandığı ve Hıristiyanlık için önemli bir merkez olan bu yerde Kürtler modern silahlarıyla direnişlerini sürdürmektedir. Sıkıştıkları zamanlarda ise İran'a kaçıp toparlanmaktadır. Türkiye İran ile 1926'da diğer ülkeye rahatsızlık verecek bir örgüte karşı yaptırım uygulanmasını öngören anlaşmanın İran tarafından uygulanmasını istedi. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin bir süre bozuk seyretmesine sebep olmuştur. Sonunda 1932'de yeni bir sınır anlaşması imzalanmış ve 1937'de aynı anlaşma düzenlenmişti." NARA, 165-77-3036-2020.1b., 2.; Kürtlerin Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri gösteren iki harita için bkz. Ek :4, 5.

72 NARA, 165-77-3036-2000.8.

73 NARA, 165-77-3036-2000.8.

Arşiv

Akademik
Bakış

23

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

farklı gruptan gelen çocukların bir yaz kampına birlikte katıldıkları ve bu farklılığa rağmen tam bir eşitlik duygusunun hâkim olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

Belgelerde Türkiye'deki ekonomik gruplarla ilgili açılan başlıkta o günün Türkiye'sindeki yönetici sınıfa mensup üyelerin çoğunun asker olan ve 1914'te Osmanlının kaderini çizen Jön Türklerden büyük ölçüde farklılık gösterdiği tespitinde bulunulmuştur. Osmanlı döneminde işyeri ve sanayi kuruluşlarının çoğunun Hıristiyan ve Yahudilere ait olduğu ve onlar tarafından işletildiği, yeni Türkiye ile birlikte ise durum oldukça farklı olduğu ifade edilmiştir. Belgelerde bu durum son 25 yılda ticarî, finansal ve endüstriyel çıkarları olan yeni bir orta sınıfın oluşması ile açıklanmıştır.⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin savaşa karşı tutumuna dair Türk ekonomi çevrelerinin yaklaşımına da yer verilen belgelerde Türk iş adamlarının savaş istemedikleri, İngiliz ve Almanlarla yapılan ticaretin oldukça kârlı olduğu ve Türkiye'nin barışı korumaya çalıştığı müddetçe bu ticaretin devam edeceği, Türkiye'nin savaşa dâhil olması durumunda orta sınıfın kaybının büyük olacağı değerlendirilmiştir.⁷⁶ Türk iş adamlarının genel olarak milliyetçi oldukları çünkü milliyetçiliğin çıkarlarına sahip çıkıp yabancılarla rekabetten onları koruduğu yorumu da belgelerde yer alan bir başka tespittir. Belgelerde ayrıca Osmanlı zamanında yabancıların elde ettiği kazancın gelişen Türkiye ile birlikte orta sınıfın eline geçtiği, orta sınıfın ise Türkiye'nin bağımsızlığının korunması ve modernleşmenin devam etmesi dışında çok büyük ideallerinin olmadığı, bu kesimin emperyalist değil milliyetçi bir kimliğe sahip olduğu ve tehlikeli bir oyun olan politikaya girmek gibi bir niyetlerinin olmadığı vurgulanarak taraf olarak zarara uğramaktansa tarafsız kalmayı istedikleri ifade edilmiştir.⁷⁷

Amerikan arşiv belgelerinde göçmenlerle ilgili hukukî değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu konudaki ilk değerlendirme göçmenlik yasaları hakkında yapılmıştır. Buna göre 14 Haziran 1934 tarihinde göçmenlikle ilgili 2510 sayılı detaylı bir yasanın kabul edildiği bilgisine yer verilerek Türkleşen halkların yaşam ve yerleşimleriyle ilgili bu yasaya göre ülkenin üç bölgeye bölündüğü ifade edilmiştir. Bu bölgeler; nüfusun kültürel anlamda Türklerden oluştuğu bölge, Türkleşmek isteyen halklar için yerleşim bölgesi ve çeşitli sebeplerden dolayı yerleşimin olmadığı bölgeler olarak belirtilmiştir. Yasada Türk soyundan olanların kabul edildiği buna karşın Türk kültürü ile ilgisi olmayanlar, anarşist, casuslar, çingeneler ve Türkiye'den sürülenlerin kabul edilmeyeceği bilgisi paylaşılmıştır.⁷⁸

74 NARA, 165-77-3036-2020.16.

75 NARA, 165-77-3036-2020.16, 17.

76 NARA, 165-77-3036-2020.17.

77 NARA, 165-77-3036-2020.17.

78 NARA, 165-77-3036-2050.2.

Türkiye'ye gelen göçmen sayılarına ilişkin olarak arşiv belgelerinde şu tablolara yer verilmiştir:

Tablo 4: Göçmen ve Mülteci Sayısı, 1923-1939

Yıllar	Sayı	Yıllar	Sayı
1923	196,420	1932	11,603
1924	208,886	1933	25,656
1925	39,634	1934	34,057
1926	32,852	1935	50,719
1927	27,172	1936	33,074
1928	40,570	1937	26,752
1929	19,133	1938	29,678
1930	13,964	1939	14,690
1931	11,648	Toplam	817,508

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2050.3.

Tablo 5: Etnik Aidiyetlerine Göre Göçmen Sayıları, 1934-1939

Yıllar	Bulgaristan	Romanya	Yugoslavya	Diğerleri
1934	8,682	16,072	3,219	6,084
1935	24,968	21,162	3,489	1,100
1936	11,730	20,692	250	402
1937	13,490	13,110	65	87
1938	20,542	8,832	71	233
1939	11,290	3,400	-	-
Toplam	90,702	83,268	7,094	7,906

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2050.3.

1923 nüfus mübadelesinden sonra çok yoğun bir göç yaşanmadığı, bununla birlikte Lozan Anlaşması'na göre büyük miktarda Türk ve Yunan'ın yer değiştirdiği ve Türkiye'nin bundan zararlı çıktığı ifade edilerek, bunun gerekçesi olarak gelen Türklerin çoğunun çiftçi olmasına karşın gidenlerin çoğunun esnaf ve zanaatkâr olduğu ifade edilerek buna rağmen bu mübadelenin bir rahatlatma sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca Türkiye'nin daha önce Osmanlı idaresinde olan topraklarda yaşayan halklar tarafından bir fırsatlar ülkesi olarak görüldüğü, nitekim son 15-20

yılda gerçekleşen göçlerin neredeyse tamamının komşu ülkelerden, özellikle de Yunanistan ve Bulgaristan'dan bundan dolayı olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bu hareketliliğin bir sebebi olarak vatandaş olmayanlara getirilen çalışma sınırlamaları olduğu, bunun da işgücü eksikliği yaşayan ve toprakları tam olarak işlenemeyen Türkiye için olumlu bir durum olduğu ileri sürülmüştür. Bundan dolayı Türk ırkına mensup kişilerin göç etmesinin teşvik edildiği, hükümetin birçok köy kurup binlerce ailenin göçünü desteklediği ifade edilmiştir. Nüfus hareketliliği ile ilgili olarak verilen bilgiler arasında Balkanlar'dan ve Rusya'dan gelen göçmenlerin bir kısmının Hıristiyan olması rağmen hükümetin bunlara herhangi bir ayırım uygulamadığı dikkati çekecek şekilde yer almaktadır.⁷⁹

Göçmenlerin çoğunun yerleşiklerden daha muhafazakâr olduğu, ancak diğerlerinden etkilenmekte ve bu özelliklerinin ortadan kaybolmakta olduğu da yapılan yorumlar arasındadır. Avrupa'da yerlerinden edilen bilim insanlarının Türkiye'ye gelmelerine müsaade edildiği bunların Türk üniversitelerinde görevlendirildiği bilgisi de arşiv belgelerine yansımıştır.⁸⁰

Gelenek ve göreneklerin sosyal yapı üzerindeki etkisi ve Türk toplumunun genel özellikleri hakkında arşiv belgelerinde şu yorumlar bulunmaktadır:

“Türkler ne Asyalı ne de Avrupalıdır, her ikisinin bir karışımıdır. Orijinal olarak Asyalı olmalarına rağmen pek çok ırkla karışmışlardır. Dolayısıyla Türk psikolojisinde hem Asya hem de Avrupa'nın izlerine rastlamak mümkündür. ...Basit bir hayat sürer ve batıdaki rahat hayatın peşinde değillerdir. Bu entelektüel eksiklikten kaynaklanmamaktadır, hatta dünyayı çok merak etmektedirler. Batı'daki kanaatin aksine saldırgan değillerdir. Şükretmeyi bilmektedirler.

Eski nesil eski yaşam tarzına sarılmakta ve yeni nesille aralarında çarpıcı bir fark bulunmaktadır. Yönetenler ile yönetilenler arasında uçurum vardır. Yönetenler tarafından benimsenen batılılaşmaya toplumda büyük uyumsuzluk vardır.

Eski gelenekler ile uygulanmak istenen yenilikler arasında o kadar büyük fark var ki, uygulamada iki farklı yaşam tarzı var denebilir. Bu fark batı ile doğu arasındaki farktır.

Türkiye'nin batısı, özellikle de İstanbul, Bursa, İzmir ve Ankara gibi şehirler Batılılaşırken diğer yerler eski geleneklere göre yaşamaktadır. Eski geleneklere bağlı olanlar çoğu zaman bu uygulamalarından dolayı eleştirilmektedirler. ...Değişim memurlar ve eşleri tarafından yürütülmektedir. Yerli halk yavaşça takip etmektedir. Hükümet okullarına gittikleri için en kolay çocuklar etkilenmektedir. Kadınlar en zor değişenlerdir ama artık başları açık bir halde partilerde görünmektedirler.

Kasaba ve büyük köylerde ocaklar vardır. Görevleri medeniyeti yaymaktır. Üyelerinin çoğu erkektir ancak amaçları kadınları da toplum hayatına sokmaktır. Buldukları yerdeki sosyal trendi belirlemektedirler.

79 NARA, 165-77-3036-2050.4.

80 NARA, 165-77-3036-2050.5.

Türklere zorla hiçbir şey yaptırılamaz. Geçmiş tecrübeleri onları zorlamaya karşı son derece hassaslaştırmıştır. Yeniliklere şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Genelde geleneksel yaşam tarzını sürdürüp sakin bir hayat istemektedirler.

Otoriteye saygı: Türkler yönetilmeye alışkıntırlar. Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin çoğu verilen emirler ve yapılan propagandanın sonucudur. Doğu'da yaşayanlar işlerine en az müdahalede bulunacak liderleri tercih etmektedirler. Kürtler ve diğer bazı azınlıklar haricinde Türkler barışçıl ve kanunlara saygılıdır.

Kendini yönetme kapasitesi: Türkiye'nin kelimenin tam anlamıyla demokratik olduğu söylenemez ama o yolda ilerlemektedir. Çoğunluğu oluşturan köylülerin tutumundan dolayı monarşi olmasa bile oligarşi şeklinde devam eden bir tarz vardır.

Muhafazakâr ve Milliyetçi eğilimler: Yönetici Türklerin en büyük gayesi milli ve uluslararası saygıdır. Yani ülkelerini medeni dünyayla aynı seviyeye getirmeyi amaçlamaktadırlar.

Safiyet: Kitlelerin ataletine rağmen yöneticiler yol almayı başarmıştır, çünkü otoriteye itaate alışık bir milleti yönetiyorlar. Kalabalıklar meşru yöneticilerin emirlerine uymaya alışkıntırlar. Yine de radikal kararlara şimdilik de olsa itaat edilip edilmeyeceği muammasızdır.

Eğitilmiş Türklerin ruh halini tarif etmek kolay değildir. Bir Türkün mantalitesi şunlardan oluşmaktadır: Gerçekçilik, cüret, saldırganlık ve kendiliğinden iyi kalplilik. Çok insancıldır. Gerçekçidirler ve bununla gurur duymaktadırlar. Yeniliklere çok açık değiller.

Sadakət: Savundukları şeylere karşı son derece sadıktırlar. Oryantal bir zihniyete sahiptirler. Güvenilemez oldukları söylenemez. Dürüstturler. Sıkı pazarlıkçıdırlar. İfna etmek günler sürebilir, ama söz ağızlarından çıktı mı onlara güvenebilirsiniz.

İyi eğitildiği takdirde Türk işçiliğine güvenilebilir. Yaygın işçilik yavaş ve güvensiz olsa da iyi işi çıkarımlar da vardır. İşlerini ciddiye almaktadırlar. Türklerin zekâsı hafife alınamaz. Üst seviyedekiler çok çabuk öğrenmektedir, ancak köylerde yaşayanlar mekanik uymundan uzaklar.

Nezakət: Modern tesisleri olmamasına ve fakir olmalarına rağmen, en üst seviyeden aşağıya doğru karşılaştığımız bütün insanlar oldukça nazikti ve isteklerimizi yerine getirmeye çalıştı. Aksi söylenmesine rağmen yabancılara karşı son derece sıcaktırlar. Sevimli ve misafirperverdirler.⁸¹

Amerikan arşiv belgelerinde Türkiye'de devletin ve toplumun batılı ülkelere ve uluslararası politikaya yönelik bakış açılarına dair de çeşitli değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Belgelerde Birinci Dünya Savaşı'nın imparatorluk topraklarının üçte birine ve büyük bir nüfus kaybına mal olmasına rağmen kaybedilen toprakları geri almak için herhangi bir isteğin olmadığı, buna karşın Balkanların ve Güneybatı Asya'nın lideri olarak görülmek gibi bir arzunun olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Komşu ülkelerle iyi ilişkiler ge-

81 NARA, 165-77-3036-2100.1-11. 1935 yılı verilerine göre Türkiye'de okur-yazar nüfus dağılım haritası için bkz. Ek 6.

Görüş

Akademik
Bakış

27

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

liştirmek için çaba gösterildiği, bu amaçla 1934’de Balkanlı ülkelerle iyi niyet paktının imzalandığı ifade edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri’nin kendisine şüpheyle ve hoşnutsuzlukla yaklaşılmayan tek batılı güç olduğu, ancak ülkedeki Amerikalıların faaliyetlerinin misyonerlik veya Türk düşmanlarına destekçilik şeklinde dikkatlice incelendiği de belgelere yansımıştır.⁸²

Belgelerde; Türklerin Almanları kendilerini üstün görmelerinden dolayı pek sevmedikleri hem yöneten hem de yönetilen kesimlerin önceki savaşta müttefikleri olarak onlara üstünlük tasladıkları için Almanlara karşı kin besledikleri iddia edilmiştir. Buna rağmen gelişim sağlamak için Alman müdahalesinin kabul edildiği, ancak Nazi fikirlerinin ve politik gücünün kabul edilmediği belirtilmiştir.⁸³ Buna mukabil; uzun zamandır Türkiye’nin düşmanı olan Rusya’nın Türkiye Cumhuriyeti’ni tanıyan ilk güç olduğu yeni rejimin ilk günlerinde güçlü bir ilişki kurulduğu ifade edilmiştir.⁸⁴ Türklerin komünizmin vaat ettiği avantajları istemedikleri belirtilerek bunun gerekçesi olarak iki sebep öne sürülmüştür: Bunlardan ilki endüstrileşmiş bir topluluktan yoksun olmaları, ikincisi ise Müslümanların ferdiyetçi bir anlayışa sahip olmaları olarak sıralanmıştır.⁸⁵

Sonuç

Göç, Anadolu toprakları için tarih boyunca süreklilik arz eden bir olgu olmuştur. Kafkasya’da yaşanan Rus istilası ve Balkanlar’daki milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan yeni ulus-devletlerin dışlayıp göçe zorladıkları “kendilerinden olmayan” Müslüman ve Türk unsurların yerlerinden ayrılmak zorunda kalmaları, bugünkü Türkiye’nin nüfus haritasının ortaya çıkmasında önemli faktörler olarak öne çıkmıştır. Türkiye’nin nüfusunun önemli bir kısmı son 150 yıllık dönemde göç edenlerden oluşmaktadır.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası kaybedilen topraklardan güvenilir liman olarak görülen Anadolu’ya doğru yaşanan nüfus akışı başlarda sosyal ve ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşanmasına neden olsa da savaşlardan büyük nüfus kayıplarıyla çıkan Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine kurulan “milli” devletin ihtiyaç duyduğu nüfusun karşılanmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Bu dönemdeki nüfus politikaları da aynı şekilde milli devlet anlayışının bir gereği olarak anlaşılmış ve uygulanmıştır. Gayrimüslim unsurlar *şartların zorlaması sonucu ülkeden ayrılırken*, Türk ve Müslüman ağırlıklı kitlelerin göç etmesini uygun gören, hatta teşvik eden politikalar izlenmiştir. Takip edilen göç politikalarıyla birlikte yeni devlet homojen bir yapıyla işleyen

82 NARA, 165-77-3036-2100.17.

83 NARA, 165-77-3036-2100.17, 18.

84 NARA, 165-77-3036-2100.18.

85 NARA, 165-77-3036-2100.19.

bir görünüşe kavuşmuştur. Göçler ekonomik açıdan da bir Türk burjuva sınıfının doğmasına vesile olmuştur. Kültürel bir temele dayanan ve Türk millî kimliği esasında millet olma bilincini önceleyen bu politikalarla kültürel ve sosyal anlamda türdeş bir nüfus oluşturulması amaçlanmıştı.

Tarih boyunca birçok toplum için sığınak olarak görülen Türkiye toprakları son yıllarda Afganistan ve Suriye gibi sorunlu bölgelerden kaçmak zorunda kalanlar için de cazip bölge olarak öne çıkmaktadır. Anadolu'nun âdeti kadeiri olan bu durumun uzun vadede Türkiye'nin sosyal yapısını değiştirebilecek önemli riskleri de barındırdığının altını çizmek bu çalışmanın sonuçlarının tedbir ve ibret niteliğinde olanıdır.

Kaynaklar

Arşivler, Resmi Yayınlar, Gazeteler

Les Archives du Ministère des Affaires Étrangères

National Archives and Records Administration

US Archives, National Archives and Research Administration of the United States of America

General Statistical Service of Greece, *Annuaire Statistique de la Grèce*, Imprimerie Nationale, Athènes, 1930.

The Times

Kitaplar ve Makaleler

A History of the Peace Conference of Paris, 6, Ed.: H.W.V. Temperley, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, London, 1924.

AKTEL, Mehmet, KAYGISIZ, Ümmühan, "Türkiye'de Göç Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2, s. 579-604.

ALEXANDRIS, Alexis, "The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, Ed.: Dimitri Gondicas, Charles Issawi, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1999, s. 45-76.

ANASTASOPOULOS, Antonis ve diğerleri, "The Ottoman Empire and the Greek Lands", *Ottoman Architecture in Greece*, Ed.: Ersi Brouskari, Livanis Publications, Athens, 2008, s. 23-44.

ARI, Kemal, "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97-114.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, V, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

ÇAPA, Mesut, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2, 2014, s. 49-69.

ÇAVUŞOĞLU, Halim, "'Yugoslavya-Makedonya' Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 2007, 41, s. 123-154.

Görüş

Akademik
Bakış

29

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

DİLEK, Mehmet Sait, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Karam Yayınları, 2013, s. 31-42.

ECONOMIDES, Demosthenes H., *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Impress de L. Mourkidés, Constantinople, 1920.

GERAY, Cevat, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 3/4, s. 8-36.

Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü, Ankara 1962.

Greece Before the Peace Congress of 1919; A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, Oxford University Press, New York, 1919.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

İÇDUYGU, Ahmet, ERDER, Sema, GENÇKAYA, Ömer Faruk, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2014.

İPEK, Nedim, *Rumeli'de Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Osmanlı Modernleşmesi, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

KAZGAN, Gülten, "Millî Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30, 1970, s. 311-331.

KİRİŞÇİ, Kemal, "Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış (10-12 Aralık 1998) Uluslararası Kongresi*, Ed. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 111-121.

KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963.

KRASTEVA, Anna, "Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panoraması", *Dış Politika Dergisi*, 6/2, s. 97-114.

KÜÇÜKER, Yüksel, *Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Bir Algı Yöntemi Olarak Yabancı Basına Yansıması*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015.

LADAS, Stephen Pericles, *The Balkan Exchanges of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Macmillan, New York, 1932.

MACCAS, Léon, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Berger-Levrault, Paris, 1919.

MCCARTHY, Justin, *Sürgün ve Göç*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

METİN, Ömer, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, 9/35, s. 125-143.

- NAKRACAS, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunuoğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖKSÜZ, Hikmet, *Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar*, Serander Yayınları, Trabzon, 2016.
- ÖZDEMİR, Mustafa, *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Patriarcat Oecumenique, *Les Persecutions de l'Hellenisme en Turquie*, Constantinople, 1919.
- PALLIS, A. A., *Greece's Anatolian Venture and After; A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922)*, Methuen & Co. Ltd., London, 1937.
- PEARS, Sir Edwin, *Turkey and its People*, Methuen & Co. Ltd., London, 1911.
- Polybius, *Greece before the Conference*, Methuen & Co. Ltd., London, 1919.
- Pontus Meselesi*, Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- SOTERIADES, George, *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, Edward Stanford Ltd., London, 1918.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî, *Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti (1913-1916)*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜLKER, Erol, "Contextualising 'Turkification': Nation-Building in the late Ottoman Empire 1908-18", *Nations and Nationalism*, 11/4, 2005, s. 613-636.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, 1, Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
- YAVUZ, Nuri, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Akademik Bakış*, 4/7, 2010, s. 177-184.
- YILDIRIM, Seyfi, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 2016, s. 273-302.
- ZAMIR, Meir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17/1, Taylor & Francis Ltd., 1981, s. 85-106.
- ZÜRCHER, Erik Jan, "Greek and Turkish Refugees and Deportees 1912-1924", *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive*, Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, 2003,
- <http://www.transanatolie.com/english/turkey/turks/ottomans/ejz18.pdf> (17.10.2018).

Görüş

Akademik
Bakış

31

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019

Ekler

Ek 1: Anadolu'daki Nüfus Dağılımını ve Yoğunluğunu Gösteren Bir Harita

■ Rumlar ■ Türkler ■ Ermeniler ■ Bulgarlar ■ Arnavutlar

Kaynak: Léon Maccas, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Paris: Berger-Levrault, 1919.

Ek 2: Kraliyet Coğrafya Topluluğu Tarafından 1910 Senesinde Yayınlanan bir Etnografik Haritadan Kesit

■ Türkler ■ Lazlar ■ Ermeniler ■ Rumlar ■ Kürtler ■ Dağınık/Seyrek Yerleşim

Kaynak: <http://hdl.loc.gov/loc.gmd/g7431e.ct002182>

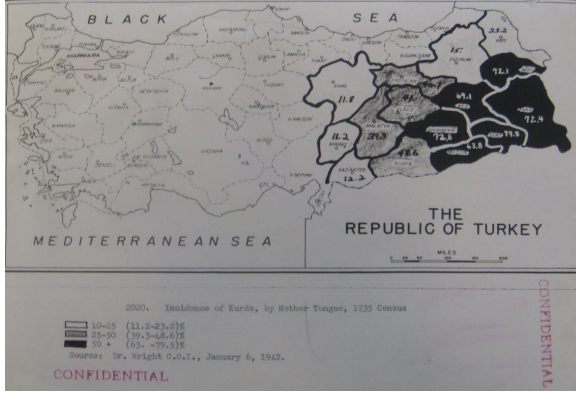
Görsel

Ek 3: Türkiye'deki Etnik Grupların Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.

Ek 4: Kürtlerin Anadolu'da Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.22.

Ek 5: Kürtlerin Anadolu'da Yoğun Olarak Yaşadıkları Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: NARA, 165-77-3036-2020.

Gazi

Akademik

Bakış

33

Cilt 13

Sayı 25

Kış 2019

Ek 6: 1935 Yılı Verilerine Göre Türkiye'de Okur-Yazar Nüfus Dağılım Haritası

Kaynak: NARA, 165-77-3036.

Extended Abstract

When the history of humanity is examined, it is seen that the phenomenon of migration triggers great changes in a continuity. Major events throughout history have led to a population change/mix in all parts of the world. It is inevitable that Anatolia, which is the geography where three continents converge, is also affected by the migration waves. This feature is indeed strategic fate of Anatolia.

The most significant changes in the demographical structure of Anatolia have occurred in the last 150 years. These changes coincided with the historical period when the Ottoman Empire began to lose its status as a hegemonic political power. In the last two centuries of the Ottoman Empire, the territories began to shrink as a result of the weakening of the Empire, losing wars and thus, losing significant portions of lands. The region that was affected most from this territorial shrinking process was Anatolia, which was considered as a safe haven at the nucleus of the Ottoman Empire.

It is a commonly held view that the Ottoman-Russian War of 1877-1878 (the War of '93) was a critical point for the demographic structure of Anatolia. As a result of the disastrous defeat suffered at the hands of the Tsarist Russia the Muslim populations of the Balkans immigrated en masse to the Anatolian territories. This immigration wave left lasting effects on the demographic structure of the Ottoman Empire while at the same time creating the opportunity for the Balkan nations to constitute their nation-states. Since then Anatolia has become an epicenter for the Muslim refugees and the non-Muslim populations of Anatolia have left the country as a result of deportations and population exchanges, creating a homogeneous ethnic and religious demographic structure in Anatolia.

The independence movements in the Balkans were followed by the political changes in the Caucasian region and the Muslims of Crimea and Caucasia began to flood into Anatolia in large numbers beginning in the 1860s. The new "national" Turkish state, founded after the War of National Struggle in the first quarter of the 20th century, has been well established on a sociological basis in terms of nation-building with the integration of the Muslim refugees from the Balkans and the Caucasus with the native Muslim population of Anatolia.

The historical importance and strategic structure of Anatolia attracted the interest of foreigners to this region. Thus, the social structure of the new state that emerged on the territory of Anatolia after an empire erased from the stage of history after more than six centuries was tried to be understood in all its aspects.

The nation-building process of modern Turkey during the first half of the 20th century was closely examined by the American officials who compiled a social and demographic map of Turkey. The evaluations of the representatives of the United States, which stand out as one of the most important powers of the 20th century, are included in this study. In this way, it has been tried to understand how perceived of the new social structure of Turkey.

This study, therefore, intends to explain the historical process mentioned above by using the U.S. archival documents and a survey of the literature on the subject.

(Footnotes)

1 Belgelerde nüfus sayımında etnik menşenin belirlenmesinde en net kıstasın konuşulan dil olduğu belirtilmiştir. Bu konuda ayrıca Türklerin kendilerini Türk olmayanlardan dil ve kültür ile ayırdıkları ifade edilmiştir. Yine Cumhuriyette bütün ırkların vatandaş haline getirildiği, dolayısıyla anadil olarak Türkçe konuşan pek çok grubun bu sayımda ayrı bir birlik olarak ele alınmadığı, bununla beraber Türkçe konuşanlar kendilerini Türk hissettiği tespitlerine yer verilmiştir. NARA, 165-77-3036-2020.1a.

Görüş

Akademik
Bakış

35

Cilt 13
Sayı 25
Kış 2019